

MET EEN KRUIS NAAR DE KROON

Brieven van

ANNIGJE GROLEMAN

Te

Hasselt

Aan

Enkele kinderen van God

STICHTING DE GIHONBRON
MIDDELBURG
2004

Hebbende de begeerte om ontbonden te worden en met Christus te zijn.

Filippenzen 1 : 23.

Artikel van de Eerwaarde heer A. de Redelijkheid, uit 'Een lichtende Kaars' van juni 1974

Uit de gemeente der lijdende heiligen Gods werd thuis gehaald ANNIGJE GROLLEMAN te Hasselt. Zij bereikte de leeftijd van 74 jaren. Zij is meer dan 50 jaren ziek geweest. En is door haar familie verpleegd, inzonderheid door een ongehuwde zuster dag en nacht bijgestaan.

Omdat de rouwdienst gehouden is uit Filippenzen 1, de verzen 21 tot en met 24, heb ik deze woorden boven dit stuk geplaatst. Om enige herinneringen op te schrijven uit haar leven. Ten dienste van haar nabestaanden, die haar zoveel jaren omringd hebben met hun zorgen. Hetwelk zo gewaardeerd behoort te worden door familie en vrienden, welke haar bezocht hebben in al die jaren. En daar zij op een bijzondere wijze contact heeft gehad met Gods volk tot de avondstond van haar leven en niet in eenzaamheid en verlatenheid is prijs gegeven, is een Goddelijke beschikking in haar leven geweest. Hetwelk ik in dit stukje als een gave Gods beschrijf.

Dit is bewezen woensdag 19 juni 1974, toen zij door een schare van meer dan 400 familieleden en vrienden uit alle oorden des lands ter aarde is besteld. Toen de stoet haar stof, - gaande door de Ridderstraat, kon ik, lopende in het midden van de stoet - de eersten en de laatsten niet overzien.

Eer ik iets zeg van de tekst, waaruit de rouwdienst op zo eerbiedige wijze is geleid, vertel ik iets uit haar begenadigd leven.

Ik heb daags na de begrafenis even een vriendin van haar in Staphorst bezocht, welke van gelijke leeftijd met haar ter catechisatie ging op de leeftijd van 14 jaren. Deze vriendin kon wegens leeftijd niet op de begrafenis wezen. Maar wel heeft vrouw Veldman uit haar heldere memorie en latere samenleving aan mij en mijn vrouw verteld, hoe de eerste kennismaking op de catechisatie plaats had. Annigje heeft als 14 jarige deerne twee dienstbetrekkingen in Staphorst gehad. Hetwelk aanleiding is geweest, dat zij daarna als een Godvrezend meisje op haar ziekbed door het Staphorster volk is bezocht.

Als meisje van 14 jaar kwam zij, toen de catechisatie in de herfst begon, alleen in gewone burgerkleding naast die Staphorster meisjes in Staphorster kleding terecht. Toen zij binnenkwam stond ze zo verlegen te kijken in dat volle lokaal. Toen zeide Lijs tegen dat burgermeisje: kom hier bij mij zitten op dit puntje van de bank. Dat bleef haar plaats. In het opzeggen van de antwoorden kon toen al door anderen beluisterd worden, met welke eerbied Annigje ze opzegde.

Kunt gij dit alles volkomenlijk houden?

Neen ik, maar ik ben van nature geneigd, God en mijn naaste te haten; en Gods geboden met gedachten, woorden en werken te overtreden.

Het legde beslag op de andere catechisanten. Zij was getrouw aanwezig. Maar na de kerstvakantie was ze verdwenen. De ziekte openbaarde zich al. Naderhand kwam openbaar, dat zij haar dienstbetrekkingen niet vol kon houden. Van haar veertiende tot haar twintigste jaar op bed en van bed. Daarna meest bedpatiënt. In die tijd werd bekend, dat de Heere in dat jeugdige hart werkte. Het volk uit Hasselt en Staphorst hadden en kregen meer contact met elkander. Annigje kreeg omtrent 1920 Gods volk

aan haar bed. En gaf een goed getuigenis uit de eerste beginselen. En was soms ouderen onder dat heilzoekende volk nog wel eens tot steun.

Tussen 1920 en 1930 werden velen in Zuid-Holland met haar bekend. Ik heb die contacten persoonlijk meegemaakt.

Om u te vertellen, hoe wonderlijk de Heere in de eenzame ziekenkamer gegeven heeft, dat zij gemeenschap had met Gods volk en knechten, moet ik u eerst het navolgende meedelen.

Vanuit Hasselt was vertrokken een jonge weduwe, mevrouw Aalbers met haar enige zoon Jan. Deze zoon werd benoemd op het gemeentehuis te Herwijnen. Daarna werd hij benoemd als Burgemeester te Krimpen aan den IJssel. Deze moeder vreesde God in een gestalte van nederigheid en eerbiedigheid, zo er weinigen in die goede dagen waren. De ambtelijke woning, waar de moeder een eigen woongelegenheden in had, was een herberg voor Gods volk. In die dagen reisde een Staphorster boer naar de vrienden in Zuid-Holland. En logeerde bij Pieter van de Bas te Moordrecht, welke een vriend was van mevrouw en Burgemeester Aalbers. Deze Staphorster was ouderling Derk Brakke. Bovendien reisden enkele vriendinnen van Annigje Grolleman, Dina Hupkes en Bertha Plesant uit Meppel, enkele malen naar hun geliefde vriendin in Krimpen. P. van de Bas schreef naar Annigje echte brieven, vol van zijn geestelijke ervaringen en Schriftuurlijke leringen. Hij schreef met de pen eens vaardigen schrijvers. En Annigje was een zakelijke schrijfster. En als die brieven van haar gelezen werden in de gezelschappen ten huize van de families Van de Bas en Aalbers, lokte dat anderen uit, met Annigje te corresponderen. In ontmoetingen met tientallen mensen beluisterden wij en anderen telkens: *Ik heb een brief van Annigje gehad*. Daardoor kreeg zij contact met zieken, die nooit van hun bed kwamen. Welke meer dan 25 jaren ziek waren, zoals Fijgje Bons in Bleskensgraaf, waar Derk Brakke ook met ons heenreisde. Toen waren de gezelschappen levendig. Gevolg hiervan was dat in Hasselt bezoeken werden afgelegd door mensen uit alle delen van het land. En wie bij haar aan bed kwam, kreeg onderwijs; zij was eerlijk in haar spreken.

De Heere heeft het ook zo bestuurd, dat zij uit de hand Gods mocht leven. Hoewel deze kranke van de hele wereld afgescheiden was, had zij gemeenschap met degenen, die van deze wereld niet zijn. Zij werd bediend uit de hemel en zij werd verzorgd van de aarde en haar vruchten. En zij deelde uit, alsof zij over veel te beschikken had. Maar de Heere Jezus hield alles in eigen hand. Zodat men altijd een afhankelijk mens aantrof.

Afgelopen winter geraakte zij in verval. Haar einde naderde. Daar was zij mee verenigd en verlangde naar het einde van de reis. *Hebbende begeerte om ontbonden te worden en met Christus te zijn*. Om te verhuizen, te verherbergen, uit dit leven te scheiden, om de reis aan te nemen. Doch zij leefde weer wat op. Toen de plaatselijke predikant haar bezocht, zei hij, *dat zij nog weer de woestijn in moest*. Doch dat is maar een kort oponthoud geweest.

Daarom had Ds. K. Exalto tot tekst voor de rouwdienst gekozen Filippenzen 1 : 21-24. De rouwpredikatie werd uitgesproken door genoemde predikant in de Hervormde kerk te Hasselt. Achter de preekstoel tussen die hoge kerkzuilen en kerkmuren was de overledene opgebaard. Ieder kon tevoren haar zien. Toen de familie afscheid van haar genomen had, is zij uitgedragen en met plechtigheid ter aarde besteld. De predikant had vanaf de kansel bekend gemaakt namens de familie, dat bij de groeve ieder de gelegenheid had te spreken.

- Hiervan maakte allereerst gebruik Ds. C. Hegeman, predikant te Tholen, welke voorheen als predikant in Genemuiden had gestaan. En haar vandaar had bezocht

en later briefwisseling met haar gehouden had. Iedere luisteraar kon horen, dat de Kerke Gods een hogere plaats in zijn hart had dan de kerkmuren.

- Als tweede spreker zijn wij naar voren gekomen. En mochten haar door God geleid leven voorstellen als een rijk gezegend leven voor velen. In grote trekken gelijk ik die gemeenschap met honderden vrienden hierboven beschreven heb.
- Als derde spreker kwam naar voren Ds. J. van der Haar te Houten. Deze is afkomstig uit Genemuiden. En had 35 jaar geleden vandaar Annigje al bezocht, eer hij predikant was. Zij had hem als jonge man liefderijk onderwezen. Zonder zijn vlees te sparen. *Maar de rechtvaardige sla mij en het zal weldadigheid zijn.* Nadien had hij haar nog al eens bezocht. En tot voor veertien dagen nog briefwisseling met haar gehouden.
- Tot slot las Ds. K. Exalto de geloofsbelijdenis en liet namens de familie zingen Psalm 89 : 1: *'k Zal eeuwig zingen van Gods goedertierenheên;* enz. Met de diepste eerbied voor Gods Woord werd deze Psalm gezongen uit het hart. Plechtig klonk het Psalmgezag van tussen het dicht geboomte over dat oude stadje Hasselt. Welks bewoners zo vele jaren bezoekers zagen gaan naar Annigje Grolleman. In stad en land bekend. In de harten der Godsgezinden bekend. *Als een gekende des HEEREN!*

Een gedeelte van deze brieven zijn overgenomen uit: *Uw geringe vriendin;* ter gedachtenis aan mej. A. Grolleman te Hasselt (O); samengesteld door J. van der Haar, in leven Hervormd predikant te Houten. Uitgave: Uitgeverij G. Kool, Veenendaal, 1976.

De brieven aan de heer Dirk de Jong en zijn echtgenote te Lekkerkerk zijn uit het familiearchief.

Hasselt, 27 september 1948

Zeer geachte en geliefde vriend met de uwen.

'k Heb nog wel geen schrijven, maar wil maar vast een begin maken. Voor mezelf heb ik met u samen en 's middags met die vriendin, er nog bij een lief verenigd dagje gehad, ik hoop u ook, en dat u in vrede en welstand thuis mocht komen. Ik had meelijden met uw dochter; u zag er zo netjes uit toen u kwam en u ging met kathaar aan uw kleren terug. Rika had ook geen tijd meer om het eraf te borstelen. Want de bus was er al, denk ik, niet?

Zaterdag was ik erg naar en pijnlijk. Ik denk door te veel inspanning. Maar het was zoet in mijn ziel. *Wij dan weten, zo ons aardse huis dezes tabernakels verbroken wordt*, enz. O, dat eeuwige onderscheid dat de Heere gemaakt heeft, daar geen onderscheid was om straks met alle blijdschap en verheuging te worden ingeleid in des Konings paleis! Van de gesprekken die wij mochten voeren, is daarna nog een zoete overdenking overgebleven. Vooral wat u zo aanhaalde: *Die ook Zijn eigen Zoon niet gespaard heeft, hoe zal Hij ons niet met Hem alle dingen schenken*. O, die liefde des Vaders mocht een ogenblik zo in mijn ziel worden uitgestort, onder de woorden: *Hierom heeft de Vader Mij lief, dat Ik Zijn wille volbreng*. Die zoete overeenstemming in liefde, tot zaligheid mijner ziele en van Zijn ganse Kerk. O, wat heeft mijn ziel daar jaren lang naar uitgezien.

Het was 1917, de 2e augustus, dat de Heere voor het eerst de weg der verlossing in mijn ziel ontsloot. Och, wat mocht ik er toen ruim in zien, in dat alles volbrachte werk van die dierbare Persoon. Wat mocht ik Hem gedurig krijgen te benodigen in al mijn omstandigheden. Zolang dat zoete onderwijs doorging, had ik een zoet leven. Maar o, toen dat gezicht werd weggenomen en de Heere in de weg van ontdekking kwam door te trekken, och, ik had er zoveel van gehad; en tien klonk het in mijn ziel: *Gedenk dan waarvan gij uitgevallen zijt*. En nu was dat geen aanklacht dat ik uit mijn eerste liefde gevallen was, neen, de Heere liet mij zien, dat ondanks al de weldaden die Hij mij geschonken had, ik in Adam uit een Drie-enig God gevallen was, en daar niet in teruggekomen was. Och, gel. vriend, toen ik daarna in veel afsnijdende wegen geweest ben, en de Heere vele weldaden geschonken heeft, maar de Heere heeft mij altijd bij de breuk gehouden.

't Was het jaar voordat de Heere mijn ziel redde, dat ik op een Zondagmorgen zo in de war raakte, doordat de dadelijke begeerte in mijn ziel oprees om bij vernieuwing nog eens weer in die dierbare graveerselen van Christus te mogen blikken; en tegelijk werd ik mijn dadelijk gemis daarvan zo smartelijk en met schrik gewaar, zoals ik dat kwam te missen. 'k Zei bij mijzelf: *O, een klein kind in de wieg kan er meer van weten dan ik*. Wanneer het toch verborgen is, kan de ziele toch nergens wat mee doen. Ik zou die morgen wat in Van Lis lezen, over Ps. 119. Ik dacht dat het nog wat gaan zou, maar toen ik las dat Van Lis daar meer-geoeffende Godzaligen mee bedoelde, deed ik in wanhoop mijn boek dicht. En wat er toen in die weken in de overleggingen oprees, wat er op grond van Gods Woord zijn kon, zoals Ezau, Bileam, Saul en veel voorbeelden uit het Nieuwe Testament, en dar. vooral Hebréeën 6. Och, die bange dagen zijn onder geen woorden te brengen. En het ging erover, hoe ik het ervoor gehouden had, en ook Gods volk in mijn (omgeving), maar dat alles ongenoegzaam was voor een eeuwigheid. Nu gingen deze ontdekkingen mét de waardij van het Majesteitelijke Gods vanwege Zijn rechtvaardigheid in mijn ziele, en dat sloot mijn mond. O, de schuld niet op Hem te leggen! O, die moedwillige ongehoorzaamheid, en

dat de Heere aan mij niets verschuldigd was! En u weet het bij bevinding, dat zoete recht heeft mij voor de wanhoop bewaard. Ik kon in die tijd het woord 'barmhartigheid' niet horen. Want dan zag ik wat de Heere voor Zijn volk was, maar dat ik daar nu voor eeuwig, naar recht, van verstoken moest zijn. O, dan was ik precies als die geesten die uitriepen: *Pijnig mij niet vóór de tijd!* Want die eeuwige verlatingen, dat zal wat wezen. O, wat heb ik toen het leven onder de algemene genade krijgen te waarderen. Want alles wat ik toen had boven de rampzaligheid, was genade. Gedurig zei ik: Wat zal het zijn, als straks alle verkwikkingen ophouden, en alle verschrikkingen een aanvang zullen nemen. Als ik eten moest, dacht ik er in te stikken, en was het enige: *Och, Heere, dat ik er toch niet in behoef te stikken.* O, dat leven onder een uitgesteld vonnis, ik wou van geen bemoediging horen. Wat was ik er bang voor ijdele hoop te zullen gaan koesteren, en dan zou de teleurstelling nog te groter zijn.

In die tijd heb ik afscheid genomen van al Gods volk. Toen op een middag viel dat woord met kracht in mijn ziel: *'Ongetrooste!'* 'k Zei: *Ja Heere, dat ben ik;* en tegelijk was het: *Breng voort, dat blinden ogen en doven oren hebben.* O, dat ging met zoveel verschrikkingen gepaard. 'k Zei: *Ja Heere, Gij hebt mij ogen en oren gegeven om het vonnis van Uw rechtvaardigheid aan te horen.* O, ik werd zo in het gericht geplaatst. En toen ik daar dacht weg te zinken, klonk het met kracht in mijn ziel: *Hoe zal Ik u overgeven, o Efraïm, hoe zal Ik u stellen als Adama en Zeboïm?* Toen werd ik gewaar dat Hij mij niet over kón geven, maar wilde zegenen. De verschrikkingen werden weggenomen, en kreeg af te wachten en uit te zien, wat Hij doen zou.

Dit duurde veertien dagen. Och, als des Heeren Woord dan in mijn ziel verklaard werd, dat Hij zeide: *Zij zullen komen te Sion, onder hen zullen zijn blinden en lammen en zwangeren en barenden,* dan zei ik: *Heere, wat zullen dat hachelijke toestanden zijn.* Dan kon het zo kennelijk aanlopen, hoe zal het nog komen nu? Straks is het een wederkeren tot datzelve en vond het ledig, het laatste van die mens was erger dan het eerste. Want ik was als een mens, die niemand toekwam. De Heere had gesproken tot mijn ziel, dat Hij mij niet kon overgeven, maar had mij niet geëigend. Dat duurde tot zaterdagsmiddag.

Hoewel ik nergens meer naar omzag, zou ik vanwege tijdkorting wat lezen. En ziet, vriend Potappel, mét dat ik ga lezen, valt de verzuchting zo: *Och, mocht ik in die heilige gebouwen, de vrije gunst, die eeuwig klem bewoog!* O, en tegelijk was het toen met kracht: *Ja, Ik heb u liefgehad met een eeuwige liefde.* En tegelijk kreeg ik toen die dierbare inleidingen van Zijn Middelaars-graveerselen en Majesteitelijkheid in mijn ziel. *En men zal haar Manninne heten, omdat ze uit de Man genomen is.* Toen kreeg ik te blikken in Zijn doorboorde zijde, waar bloed en water uitkwam, en dat nu Zijn dood mijn leven was; dat ik toen was als terwijl hij sliep, *Eva uit hem genomen was, en ik uit Hem.* O, daar zonk ik onder weg, en meende ik dat Hij mijn wettige Man geworden was, en zeide ik: *Heere, nu zult Gij het toch in alles voor mij opnemen.* Het was: *Indien gij zult gaan door het water, Ik zal bij u zijn; en door de rivieren, zij zullen u niet overstromen,* enz. O, wat heb ik toen in mijn ongelegenheden wel zoet ondervonden, dat die Man uit Jesaja 32:2 een ware en veilige Schuilplaats was en een krachtige Hulp!

Maar daarna zijn nog wel twee jaar verlopen. Want ik ben geen vlugge leerling. *O, die beleving, wat Ik gebouwd heb, breek Ik af, en wat Ik geplant heb, zal Ik uitrukken.* O, toen kreeg ik in te leven: *Opdat Ik u niet naakt uitstrobe en u stelle als ten dage dat gij geboren waart.* Ik riep uit, dat was: *zonder Heere en zonder God in de wereld; zonder hoop! O, waar moet ik dan heen met alles wat U mij geschonken heeft?* En toen deze

waarheid: *Geef sterke drank dengenen die verloren gaan, en wijn dengenen die bitterlijk bedroefd zijn, opdat zij hunne armoede vergeten en hun moeite niet meer gedenken.* Toen zag ik, wanneer iemand schulden heeft in de natuur, sterke drank gaat drinken, zodat hij zijn schulden vergeet, hoewel ze niet weggenomen zijn; en dat ik alzo in de geopenbaarde gerechtigheid in mijn ziel de schuld bedekt geworden was, maar niet weggenomen, en hoe gedurig Hij mij met de wijn van het Evangelie - de beloften - was komen verkwikken, maar dat de Kerk een toegerekende gerechtigheid kende. Om nu nog eens te mogen zeggen: *Hij heeft mij bekleed met de klederen des heils, de mantel der gerechtigheid heeft Hij mij omgedaan.*

Daar kreeg ik te zien wat de Heere mij geschonken had, maar ook wat ik nog miste. Och, dat is de Heere nog gedurig in mijn ziel komen repeteren. Maar ik werd gewaar, hoe soms de Tweede Persoon Zich al weer aan mijn ziel kwam te onthouden. Ach, dan was ik zo in de war. Totdat de Heere eens sprak, *dat als een vrouw die getrouwd was en nog eens trouwde, terwijl haar eerste man nog leefde, zij dan nog een overspeelster genaamd zou worden.* O, dat ging met licht gepaard, en ik zag, dat hoewel ik meende dat Christus mijn wettige Man geworden was, dat ik toch aan mijn eerste man, de Wet, niet gestorven was. O, wat was het toen billijk, dat Hij Zich aan mijn ziel kwam te onttrekken. Want ik zeide (met eerbied gesproken): *Zal Christus Zich daarvoor laten gebruiken?* O, neen, recht en gerechtigheid zijn de vastigheden Zijns troons en Sion zal door recht verlost worden. Maar hoe, daar wist ik niets van.

Nu hoop ik hier later in te gaan als de Heere er licht over geeft. Ik ben nu moe van schrijven en wil deze maar liever wegsturen tot beschaming van al uw binnenpratens. Hopende dat u het in

Rotterdam maar beter mag treffen en met meer vereniging; dat gun ik u van harte, hoor! Wees nu met uw dochter in liefde gegroet van uw liefhebbende vriendin,
Annigje Grolleman

Hasselt, 5 Oktober 1948

Thans zal ik trachten u verder te schrijven. Hoe is het zo met u en uw dochters? En mag u voor uzelfs nog al wat verenigd met den Heere verkeren? Want ik bevind altijd bij mijzelven als dat dit iets van de Hemel op aarde is. Zo u ziet heb ik het andere schrijven al eerder geschreven. 'k Zou zo zeggen, doe maar geen moeite om ds. Zand te schrijven, want de man heeft het erg druk. Misschien dat u hem toch nog wel eens ontmoeten mag. Och, mochten wij in al die gangen den Heere meer nodig krijgen, want zonder Hem zal er toch niets ten gunste gedijen, maar ook niet voor land en volk. 'k Heb vorige week de vrienden gehad en 't was nog een verenigd dagje. Och, ziende op mezelf kan ik het niet begrijpen hoe ze er nog zoveel moeite en kosten voor over hebben.

Nu zou ik een weinig terug willen gaan, naar mijn voorgaande schrijven, hoe de Heere mij in een weg van onthouding, ook van onderwijs, altijd weer kwam te bepalen dat bij al de weldaden die de Heere mij schonk, er zulk een groot gemis in mijn ziel was. En nu was die wel standelijk - als een gedurige voorspraak mijn ziel - weggenomen; en, net zoals u toen schreef en Vermeer het ook verklaarde over het 'Onze Vader', daartoe vervrijmoedigd te worden, zegt hij: *Ziel, laat het wel gaan.* Gods Woord zegt: *Men doet een dief geen geweld aan, als hij steelt, als hij honger heeft, maar daarna zal hij zevenvoudig weergeven.*

Het was in 1935, dat ik op Nieuwjaar des morgens wakker werd met deze waarheid: *En gij zult een nieuwe naam ontvangen, welke de mond des Heeren uitdrukkelijk*

noemen zal. 'k Zei: *Als dat eens gebeuren mocht, van U een nieuwe naam te mogen krijgen!* Daarna ben ik nog eens zeer bemoedigd onder het lezen van Johannes 15 en 16, waar mijn gemis zo in verklaard lag, en de Heere mij beloofde, *dat de waarheid mij vrij zou maken*. O, dat viel met zoveel kracht: *opdat uw blijdschap vervuld worde*. 's Middags daarop las ik in een preek die tot voorwoord had: En die man zal niet rusten, voor hij deze zaak voleind hebbe. En dan zo in onderscheiden toestanden, mocht ik wel eens moed scheppen, dat n.l. mijn gemis bij de Heere bekend was.

U begrijpt, alles te schrijven zou te uitgebreid worden. Dus de voornaamste punten. Het was dan in maart, dat ik op een morgen in alle gemis en ellende terneer lag, en in de dadelijkheid gewaar werd, nog eens met een rechtvaardig God van doen te mogen krijgen; waar mijn ziel onder in schudding en vijandschap geraakte, omreden ik gewaar werd het dan te moeten verliezen, en dat ik op dat ogenblik wenste dat er geen God was. O, dat vreselijke en in de dadelijkheid gepaard, dat mijn vonnis als het ware daar geveld werd, dat onze ouden noemden, dat de zonde *een Gods-moord* was. Ja, had ik daar het bestaan Gods ongedaan kunnen maken, ik zou het gedaan hebben. Daar kreeg ik tegelijk een indruk van Zijn lieve Wet, dat die Wet liefde eiste, en ik niets dan vijandschap was. O, daar gel. vriend kwam ik in de dadelijkheid, door de Wet aan de Wet te sterven, en nochtans werd het in mijn hart verklaard, dat de Wet heilig, rechtvaardig en goed was. Nu kon ik niet meer zalig worden, en werd onder het recht der Wet besloten, en wist niet, hoe ik ooit opgelost kon worden. Dit is met op-en-neer zo doorgestaan tot 21 juli.

Het was de week daarvoor, dat ik lezen mocht in Hugo Binning over: *Wij vallen af als een blad*. O, in de vereniging met wat ik mij waardig gemaakt had, mocht ik nog gemakkelijk lezen, toen ik daar aan toe kwam, dat die leraar verklaarde, wat de zondaar was in zijn wezen; dat de hel er nog te goed voor was. Dit kreeg ik zo hartelijk over te nemen, dat ik zo mijn boekje liet zakken, en zong:

*Zijn doen is enkel Majesteit,
aanbiddelijke heerlijkheid,
en Zijn gerechtigheid oneindig.*

's Zondags daarop werd ik 's morgens om 6 uur wakker met deze woorden met kracht in mijn ziel: *God is het Die rechtvaardig maakt*. 'k Zei tegelijk: *Dat is de Eerste Persoon van het Goddelijk Wezen, Die spreekt*, maar meer niet. Ze hadden mij daarna nog geholpen, en naar gewoonte een versje gezongen, van Ps. 97. Och, dat toevallen: *Hem dekt met Majesteit der wolken donkerheid*, enz.

Daarna onder het lezen van het vervolg van H. Binning, over '*wij vallen af als een blad*', enz. Maar ach, het was niet zoals de vorige zondag ik het gelezen had. Het was ongeveer tien uur, en zoals ik lag te lezen, was het opnieuw met kracht: *God is het Die rechtvaardig maakt*. En tegelijk werd des Heeren heilige Wet in mijn ziel afgelezen, en o! of ik evenals Adam overeenkomstig alle weldaden die de Heere hem geschonken had, want de Heere had hem toch in de volheid van alles gezet, en zo werd ik bepaald bij alles wat de Heere voor mij gedaan had, hoe Hij Zich in mijn leven geopenbaard had: *'Ik ben de HEERE, uw God'*, enz., en wat ik daar tegenover geweest was, en dat ging van gebod tot gebod. O, ik kan niet zeggen, hoe dat uw en dat mijn door mijn ziel sneed; dat stopte mijn mond en ik kon op duizend vragen niets antwoorden. Ik moest rechtvaardig verloren gaan.

Maar o, wat werd dat zoete recht in mijn ziele verklaard, en wat kreeg ik de Heere in Zijn recht lief! O, de Majesteit van dat oordeel, want het klonk in mijn ziel:

*Het oordeel keert vol Majesteit,
haast weder tot gerechtigheid.
Elk die oprecht is van gemoed,
die merkt het op en keurt het goed.*

Dan mocht ik de Heere voor eeuwig vrij verklaren van mijn bloed, maar tegelijk kwam in mij de vraag op: *Is er dan nog een middel om de welverdiende straf te ontgaan*, enz. O, dat hartelijke van die welverdiende straf, en toch werd geroepen: *Wie is Hij Die met Zijn hart Borg worde?* En toen bood Zich die dierbare Borg aan: *Zie, Ik kom om Uw wil te doen, en Uw wet is in het binnenste Mijns ingewands*. O, die Wet die ik niet beantwoordde, kreeg ik te zien, hoe Hij die voor mij vervuld had in Zijn lijdelijke en dadelijke gehoorzaamheid. Toen was het: *Wie zal beschuldiging inbrengen tegen de uitverkorenen Gods?* O, wat klonk het Majesteitelijk in mijn ziel: *God is het, Die rechtvaardig maakt; wie is het die verdoemt? Christus is het Die gestorven is, ja wat meer is, Die ook opgewekt is, Die ook ter rechterhand Gods is, Die ook voor ons bidt.*

Daar mocht ik een bevredigd God in Christus ontmoeten, en Hij was het Die ook de Geest Zijns Zoons uitgezonden heeft in onze harten, door Welken wij roepen: *Abba, Vader!* O, dat zoete kind worden, daar heb ik uitgeroepen: *O, liefde Gods des Vaders, o liefde Gods des Zoons, o liefde Gods des Heiligen Geestes!* Daar kreeg mijn ziel een thuiskomen in een Drieënig God. Dat wonder dat God nu verzoening gevonden had! Wat zong het in mijn ziel:

*Nu wijkt verslagenheid
na zoveel angstig slaven,
nu God hem Zelve leidt
in de begeerde haven.*

O, zeide ik, en dat op de Sabbatdag, daar de Heere zegt, dat alles wat Hij gemaakt had, zeer goed was. Hoe nu God in Christus weer rusten kon in het werk Zijner handen. Nu was alles nieuw in Christus. U begrijpt, hier zijn geen woorden voor te vinden. O, dat wonder, maar ik zei: *Hoe zal ik dat nu kunnen beantwoorden?* En toen beloofde de Heere: *Mijn genade is u genoeg. Mijn kracht wordt in zwakheid volbracht*. O, dat wegzinken, dat nu Zijn eer uit het stof mocht oprijzen. Wat hebben wij die dag gezongen uit Ps. 116: *Gij slaaktet mijne banden!*

Daarna vele weldaden ingeleefd, maar veel gewaar geworden, dat waar de ziel met recht kind wordt, hij in alles geholpen moet worden. Ziet het maar in de natuur. Anders zouden zij in hun werk omkomen. En dat geeft een arm, afhankelijk leven. Ja, die tijd heb ik veel armoede ingeleefd, maar ik zou er niets af willen hebben, hoor.

Nu moet ik eindigen, waar zou ik anders eindigen? De eeuwigheid zal niet te lang zijn, om dat wonder te bewonderen, en dat aan zoéén. Nu hoop ik, dat het u niet teveel zij, dat ik zo uitvoerig geschreven heb. Het viel een weinig los, zodoende heb ik dat gedaan. Ik kom daar niet veel aan toe.

Nu, weest u met de uwen in liefde gegroet, van uw in zichzelf een ellendige en arme vriendin,
Annie Grolleman.

Dit is geschied 21 Juli 1935.

BRIEF AAN N. N.

Hasselt, 11 augustus 1962.

Zeer gel. Vr. met de Uwen!

Uw brief mocht ik vanmorgen ontvangen, waarvoor mijn hartelijke dank. Ja, zo is het dan nu toch gelukt, om elkaar af te wachten, hé. Nu Gel., uw schrijven was als uit mijn hart gepraat. O, die overeenstemming, zoals u schreef, wat de godsdienst van deze tijd is, en wat u schreef uit Boston, en dat uiteindelijk Gods Woord toch verklaart, zoals ze nu door de wereld beschouwd worden als verachte fakkels. Ja Gel., Gods volk trekt zich als een vanzelfsheid in veel dingen terug, omdat ze toch niet met de wereld mee kunnen. Maar wij openbaren lang niet die afzondering die ons zou betamen vanwege de nieuwe geboorte en dat leven dat door Gods Geest in de ziele gewerkt is en door Gods Geest alleen maar onderhouden wordt. De Heere werkt wel middellijk, maar gel., wat wordt het toch ondervonden dat de middelen het niet alleen kunnen doen. Maar bij de godsdienst van deze tijd kunnen zij

zich ook met de middelen alleen redden. Ja, zoals u schreef, ze kunnen volop van alles genieten, en als ze sterven gaan ze naar Jezus. O, Gel., wat zal het voor velen een vreselijk ontwaken zijn. O, dat neerstorten van de top van eer en zelfingenomenheid in eeuwige verwoesting Och, Gel., dan toch

maar eenzaam en veracht, daar het toch waar zal blijven: 'en moeten door vele verdrukkingen ingaan'. Het natuurlijke leven met al zijn bekommernissen vanwege de zonde is terecht zoals ons Doopsformulier zegt, niet anders dan een gestadige dood. Och, als de Heere soms eens even geeft om over alles heen te zien. Het wordt toch zo bang op aarde, daar alles zich toch zo uitleeft in vakanties. Het moet vreselijk zijn op plaatsen waar veel natuurschoon is: tentje aan tentje en allemaal caravans, en dan uitvallen als het weer niet naar genoeg is, terwijl Gods rechtvaardige oordelen zo laag over ons hangen. Ziet men op de politieke toestand, hoe de vreselijkste aller oordelen steeds dreigt los te breken, dan is er toch gans geen opmerking en ook geen vrees. Het is, alsof wij een overgegeven volk geworden zijn.

Ja Gel., dat u daar ook met een jong gezin wel eens moeilijkheden mee heeft, kan ik mij best indenken. Och, men zou ze de vreze des Heeren zo gunnen, hé. O Gel., wat u zo gelezen had bij Boston, wat werd daar mijn hart in verklaard. In deze vakantietijd heb ik zo nogal eens wat mensen gehad.

Deze week ook J. de J. nog. Maar o Gel., zelf ben ik zo ledig en zo uitgeschud. Er ligt de laatste dagen veel in mijn hart:

*Dat op uw klacht de hemel scheure;
dat Zich de HEERE ontdekk',
de God van vader Jakob beure
u in een hoog vertrek.*

Och, hier zou ik alleen mee gebaat zijn; dat gelooft u wel, hè? Gel., ik moet bij welzijn de tweede helft nog lezen in Van Lis, over Ps. 119:153.

Nu Gel., een brief met van alles. U ziet wel, dat mijn ledigheid er in uitgedrukt is. O, Gel., soms zucht ik wel eens, of het nog ooit weer veranderen zal. Ziende op mijzelf, kan ik dit niet verwachten. O, dat de Heere Zijn Kerk ten goede, nog eens aan Zijn verbond mocht gedenken. Wat zijn toch de wijze met de dwaze maagden in slaap

gevallen; en dat, waar wij als het ware op een vulkaan leven, en volgens de vruchten die gezien worden, Christus' wederkomst ten oordeel aanstaande is.

O, Gel., alles verlangt naar en praat over vakantie. Mocht de Heere Zijn volk een geheiligd verlangen geven naar de nieuwe hemel en de nieuwe aarde, op dewelke Gerechtigheid zal wonen. Ja, Gel., dat laatste kan de ziele toch begerig maken, hè? Nu moet ik eindigen, en 'k ben zo moe, 'k heb de pen al zo vaak neergelegd. Och, mocht u mijner gedenken in uw verzuchtingen, en wees U met uw man en kinderen in liefde gegroet van mij, Uw geringe vriendin,
Annie Grolleman.

P.S. Gisteren mocht ik met veel vereniging lezen de tweede helft van de predikatie over Ps. 119:153. Het was zo maar uit mijn hart gepraat. Maar o Gel., het kan mij gedurig zo aangrijpen, dat het maar zo lang is als ik lees, en er zo weinig van overblijft. Ziende op alles ben ik zo bezwaard. Alles leeft zich maar uit, hè. Dag hoor.

Hasselt, 17 juli 1965.

Geliefde Vr. met de Uwen!

Uw brief mocht ik verleden week ontvangen, waarvoor mijn hartelijke dank. O, Gel., wat ontroerde het mij, dat u schreef van dat sterfgeval van de man van uw dochters' vriendin! De Heere zal toch met zulke roepstemmen Zijn wijze bedoelingen hebben. En Gel., wat blijkt het toch in alles, dat wij dood zijn voor de dood, en heimelijk rekent een mens op een ziekbed, alsof de Heere dit aan ons verschuldigd is, nietwaar? Daar Gods Woord zegt: *Neemt Gij hunnen adem weg, dan sterven zij.*

Maandagmorgen.

Gel. vriendin, zoals u ziet, was ik in het schrijven weer opgehouden, en hoop nu verder te kunnen gaan.

Gel., ik heb gisteren de predikatie uitgelezen over Rom. 4: Dat Abraham niet getwijfeld had door ongeloof. O, wat kwam Van Lis toch het minste geloof als een kracht Gods te verklaren, nietwaar? Het is toch onder geen woorden uit te drukken, wie en wat de Heere voor Zijn volk is. O, wat is de wereld toch nameloos arm. En om dan zo maar op het onverwachts te worden opgeroepen om voor God te verschijnen. Het besef hiervan is toch zo ver weg, hè? Het is vreselijk voor degenen die achterblijven. Menigmaal zijn ze onder omstandigheden waar geen doorzien aan is. En toch is er nog nooit wat vastgelopen, nietwaar? Maar o, voor degenen die weggenomen worden, is en blijft het toch een eeuwige lotsbeslissing, en dat kan een mens niet beseffen wat dat zijn zal, terwijl Gods Woord ons daar niet over in het onzekere houdt. Och, mocht het voor degenen die achterblijven nog wat nalaten! Daar er toch voor een ieder die het hoort, uit te leren valt: het gevaarvolle om met een ongeredde ziel te leven. O Gel., zo op alles ziende, wat leven wij dan in een tijd van verharding, nietwaar?

O Gel., de Heere heeft gegeven dat wij zo in liefde verenigd mochten zijn, en dat er nog wederzijds opening was. Het was middellijk naar aanleiding van de gesprekken, dat de Heere zo'n zoete terugleiding gaf in hetgeen Hij voor mij geweest was; en de Heere het waargemaakt heeft, dat Gods Geest in al de waarheid leidt, en Hij zal u indachtig maken al wat Ik u geleerd heb. O Gel., ik mocht toch zo zoet teruggeleid worden, hoe de Heere jaren geleden - toen ik op een Zondagmorgen zo

naar en ziek was, dat ik zelfs niet kon lezen en ook te ziek was, dat ze mij voor konden lezen, en dat op Gods dag! - mij deed begeren, dat Hij mijn ziel middellijk kon bearbeiten, maar dat Hij dit ook onmiddellijk kon doen; dus de verwachting, dat de Heere alles vermocht. En mét dat ik daar zo onder terneerlag en Gel., niet besepte wat ik uitgedrukt had, gaf de Heere zo in de dadelijkheid gemeenschap met de triomferende Kerk. O Gel., dat daar nu alle heiligen en Engelen niet anders deden dan volmaakt God Drieënig te verheerlijken, en dat alles daar uitriep: *Want Gij zijt het waardig te ontvangen alle lof, eer, aanbedding en dankzegging.* O Gel., ik heb daar nooit woorden voor gehad, wat dat was, die heerlijkheid. Vrede en blijdschap, en dat *'Gij zijt het waardig!'* O, dat bewonderen hiervan en dat diepe buigen in mijn hart. Maar mét dat ik dit kreeg in te leven, word ik in de dadelijkheid gewaar, hoe menigmaal ik met een stomme mond van Hem terneerlag.

O Gel., en dit sloot mij in de dadelijkheid buiten. Maar o, dat buiten! en dat de Heere hierin geen onrecht deed. Maar Gel., dat buiten is ook onder geen woorden uit te drukken. Maar mét dat ik daar zo terneerlag, mocht ik ingeleid worden in de vernederde Borg; en dat er met kracht in mijn hart kwam: *Welken de hemel moest ontvangen tot wederoprichting aller dingen.* O, hoe het voor Hem was, dat Hij de Kerk als een loon op Zijn arbeid gekregen had, nadat Hij Zijn ziel tot een schuldoffer gesteld had. Maar o, Gel., hoe de hemel Hem nu móest ontvangen, en dat Hij opvoer met gejuich, de Heere met het geklank der bazuinen. Hoe er geroepen werd: *Doet de poorten der Gerechtigheid open, opdat de Koning der ere inrijde.* O, dat gejuich, dat Hij was de HEERE der heirscharen, en toen de hemel innam met en voor Zijn Kerk. En dat de Kerk nu met Hem mede gezet was in de hemel. O Gel., dat ik nu in mijzelf alle recht had verloren, maar in Hem een recht van ingaan had.

O Gel., die Zondagmorgen heb ik een onmiddellijke bediening mogen inleven; wat ik tevoren of daarna nooit zo weer gehad heb. O, dit alles is verleden week zo zoet terug mogen komen, dat het waar was, dat een mens in het Koninkrijk der hemelen onderwezen, uit Zijn schat nieuwe en oude dingen voortbrengt. O Gel., dat kan dan als het ware een vernieuwde weldaad zijn. Want ik mocht het toch met zoveel zoetheid inleven, alsof ik het voor het eerst ingeleefd had; en het laat zo'n zoete vrede na, en een levende hope op wat het straks eenmaal zijn zal.

Ook in het boek van u, het brievenboek, mag ik met vereniging lezen. Ik vind het zo aangenaam, dat het allemaal brieven zijn. Het is geen boek om zo aaneen door te lezen. Maar met genoeg neem ik het telkens weer op. De breuk van de tijd waarin wij leven, wordt er wel in verklaard.

Nu Gel., ik moet nu eindigen. Weest u met de uwen in liefde gegroet. O Gel., wat is het toch een droevige zomer, hè. O, het is mij gedurig net, of heel de natuur treurt, en dat waar de mensen er geen besef van hebben. Hier in de omtrek is het ook erg. Veel hooi is er weggedreven, en wat is blijven liggen, daar hebben ze alleen maar werk mee, daar het zo naar vis stinkt, dat geen dier het eten kan.

Gel., ik weet niet of ik het u geschreven heb, dat het laatste vers van Ps. 20: 'O, Heere, behoud' zo met kracht in mijn hart kwam. *'Die Koning verhore ons ten dage onzes roepens'*. O Gel., om het toch maar gewaar te mogen worden, dat Gods volk de schuld op zich aan mocht krijgen, en zo de Heere aan Zijn verbond mocht gedenken. O, om Hem in Zijn ambtelijke bediening eens nodig te krijgen, waartoe Hij van de Vader gezalfd is. O Gel., wat zou het toch een weldaad zijn, als de Heere Zijn volk eens op hun plek bracht. Nu Gel., moge de Heere ons voor en met elkander aan Hem verbinden om de Heere in alles te mogen benodigen.

Nu dag hoor! Met heel veel groeten, met de uwen, van mij, uw geringe, doch zo liefhebbende vriendin,
Annie Grolleman.

De volgende brief is de eerste brief uit een bijna twintigjarige correspondentie, die Annie Grolleman voerde met mevr. N. N. te X.

Hasselt, 11 mei 1956.

Zeer geachte mej.

Uw brief mocht ik deze week ontvangen, waarvoor mijn hartelijke dank. Ja, uw naam heb ik wel eens horen noemen, maar verder weet ik eigenlijk zo niets van u, dan hetgeen u mij nu schreef. U is zeker al een mens op leeftijd? Is u alleen?

U schrijft dat u heel ongelukkig bent en het éne nodige mist; dat u niets heeft dan zonden, en een openstaande schuld. Waarde vriendin, indien u het inleeft zoals u het schrijft, dan mag u wel een wanhopend mens zijn. En dit zou niet zo erg zijn, als u maar kreeg te wanhopen aan uzelf en niet aan de Heere. U zegt dat u geprobeerd hebt de zonden oprecht te haten en te vlieden, maar dat het vanbinnen een moordkuil is. Ja, Geliefde, wij zijn in onze diepe val onszelf toegevalen, en daarom zullen wij het ook met onszelf proberen om onze schuld effen te krijgen. Maar dit is toch zulk een Godonterend en zielsverwoestend werk. Daarin komt onze vijandschap openbaar. Want wij willen in ons bestaan liever door eigen doen zalig worden dan ons laten zaligen. En de Heere zegt in Zijn dierbaar Woord, dat Hij niet gekomen is voor besten, maar voor verlorenen, voor alles-missende schepselen. Niet om gediend te worden, maar om te dienen. Dus heeft Hij niets van ons nodig dan zonde en schuld.

O Gel., kreeg u dit eens in te leven, om langs die weg een onderwerp te worden voor vrije genade. Dat de Wet eens een eisende Wet mocht worden, zodat u in die heilzame wanhoop terecht kwam, om zo Christus als het einde der Wet te leren kennen, en de Wet als een tuchtmeester tot Christus. Gel., dat u met een openstaande schuld leeft, kan ik mij wel indenken, maar wat zal u dan een bang leven hebben. Heeft de Heere nooit door Zijn Woord en Geest tot u gesproken, nooit u één toezegging of belofte gedaan, zodat u toch wel eens hebt mogen ondervinden, dat Zijn Woord u ondersteunde, hoewel u uit blijft zien naar de vervulling? De Kerk onder het Oude Verbond heeft onder alle beloften en ceremoniën onderwijs gehad, om daardoor uit te zien naar de vervulling. Daar de Apostel later zegt: *deze allen hebben de belofte van verre gezien en geloofd en omhelsd.*

Zoals ik al schreef, ken ik u verder helemaal niet. Maar al is het nu duister, zo kan ik toch bijna niet geloven, dat u nooit onderwijs middellijk onder het lezen der oudvaders hebt gehad. Maar een belofte is geen vervulling. Ik las in Hildersham dat de allerkleinste genade die in iemand wezen kan, is te hóngeren naar de genade die ons ontbreekt. U is met een bemoediging niet gebaat. Maar toch kan ik niet denken, dat de Heere voor u een land van uiterste donkerheid is geweest. Bedenk dan wel, dat het kleinste korreltje genade toch ook genade is. Maar Gel., moge de Heere uw uitzien en verlangen eens vervullen. Want: het zal toch niet onverschillig liggen bij u, wat de Heere doet?

Och, ik zag ook tegen schrijven op, maar ik heb getracht uw briefje te beantwoorden. Moge de Heere nog eens opening geven in het terugzien, om nu mijn briefje te

beantwoorden. Moge de Heere Zich uwer ontfermen, en wees u in liefde gegroet van uw geringe vriendin,
Annigje Grolleman.

P.S. Weet u, dat vrouw K. steeds minder wordt? Maar is voor haar zelf, niet ongemakkelijk.

BRIEVEN AAN DS. J. VAN DER HAAR

1ste brief

Hasselt, 14 okt. 1949.

Zeer geachte vriend met de uwen!

Uw boekje over 'Het gebed' mocht ik ontvangen, waarvoor mijn hartelijke dank. Ik kan toch zo goed begrijpen, hoe moeilijk het voor u zal zijn, om op alle die menigmaal weetgierige vragen, zoals ze menigmaal op jongelingen- en mannenvereniging voorkomen, te antwoorden. Want juist waar die vragen uit de nood der ziele oprijzen, worden ze door het ontdekkend werk van Gods Geest geboren, maar ook beantwoord. Och, dan heeft men er menigmaal zo weinig aan, wat een leraar of een van Gods volk daarvan zegt. Maar ja, u bent nu eenmaal Bedienaar des Goddelijken Woords, en wanneer u de vragen gedaan worden, hebt u ze te beantwoorden. Het zijn menigmaal zulke tedere zaken, die vanwege de nood der ziele in de binnenkamer geleerd worden. Hetgeen u schreef over deze zaak, is wel goed. Maar daar u mijn mening gevraagd hebt, zou ik het niet aardig vinden, wanneer ik die niet eerlijk zei. Nu, waar u in het laatste opgeeft om tot onderzoek de opgegeven werken na te zien, wil ik niets zeggen van die schrijvers, omreden ik die niet ken. Uitgezonderd Van der Groe; maar heb wel met veel vereniging over het gebed gelezen: een werk van Erskine, vertaald door Van Woerden, en dan van A. Gray, 'k meen genaamd: *De waarneming van de plicht des gebeds*. Dan heeft A. Comrie in 'de kwijnende staat', meen ik, een predikatie over Ps. 102, genaamd '*de ontblote bidder*', zeer dierbaar, en dan dit (wat wel een andere strekking heeft), namelijk '*Het Hogepriesterlijke Gebed*' van Temminck. Dit schrijf ik, omreden het laatste zo dierbaar is. De preken van J. Vermeer over het gebed, in de Catechismus, zijn ook zeer verklarend en bemoedigend. Dan wordt nog veel verklaard over de Kanaänese vrouw in Rutherford. Ik voor mij vind, dat de ouden zakelijker zijn dan de nieuwere. Ziezo, nu weet u een weinig mijn gedachte.

Ontvangt u met uw vrouw de zeer hartelijke groeten van uw minste vriendin

Annie Grolleman.

Mag het met de kinderen goed gaan?

2e brief

Hasselt, 3 jan. 1950 (op kaartje).

Zeer geachte vriend met de uwen!

Hartelijk dank voor uw mij toegezonden briefje, en wederkerig wil ik u toewensen, dat u maar veel met ontdekkend genadelicht en daardoor met armmakende genade bedeed mag worden. Zoals u schreef, is de verdeeldheid groot allerwege. Kennelijk zien wij, dat het oordeel begonnen is van het Huis Gods, en toch zal het onder alle gerichten door, uiteindelijk gaan om de levende Kerk. Hij zal komen, Wiens wan in Zijne hand is, om Zijn dorsvloer te doorzuiveren.

Zo u schrijft, heeft u een aangename tijd beleefd. Maar kan dit niet beantwoorden, omreden u niet schreef, waarin het bestond. De Heere moge door u Zijne bediening

nog tot zegen stellen. Zijn Woord zal nooit ledig wederkeren. 't zij tot oordeel of tot voordeel. De Heere moge u door alles aan Hem komen te verbinden, en dat u veel door Hem geleerd wordt als die Leraar der gerechtigheid.

Met de zeer hartelijke groeten, samen, van uw geringste vriendin
Annie Grolleman.

3e brief

Hasselt, 10 nov. 1953.

Zeer geachte vriend en vriendin.

U zal wel zeggen: Wel, wel, daar is dan toch eindelijk eens bericht uit Hasselt terug. Ja, ik heb heus al eerder een begin gehad aan een briefje om u te bedanken voor het courrantje van 15 aug., waar u het leven en sterven van Kaatje de Bruin-Vermeulen in beschrijft.

Maar ben er weer afgedwaald, en het schrijven werd weer uitgesteld. Maar ik was het er niet mee eens, hoor! Vandaar dat ik nog eens opnieuw begin.

Hartelijk dank voor die kerkbode. Want heus, ik ben toch altijd blij, als er nog een Leraar is, die zich verbonden gevoelt aan Gods volk, en dat alleen om hetgeen de Heere erin gelegd heeft. Want anders zou u niet een onkerkelijk mens kunnen verdragen. Van Juffr. Aalbers had ik nogal eens van deze oude vrouw gehoord. Zelf kende ik ze niet. Dat begrijpt u wel. U moet nu niet denken, als u zo eens wat in druk brengt, of laat ik liever zeggen in druk laat brengen, dat ik er dan heel geen belangstelling voor heb. Maar u weet mijn gebondenheid aan de ouden, en daarom kom ik er meest niet toe, om de lectuur van de tegenwoordige tijd aan te schaffen. Maar heeft u zo eens wat te lezen, dan mag u het gerust sturen. Daar ik toen in die kerkbode zag, dat u met vakantie ging, heeft mij dat ook eerst weerhouden om te schrijven.

Hoe heeft u het anders zo? Voor uzelf en in uw gezin en gemeente? Zo u in het kerknieuws ziet, is Hasselt ook druk bezig om een Leraar te beroepen. Och, ik hoop toch zo, dat wij er een mogen krijgen, die den Heere vreest. Want die zou ook de lasten kunnen dragen en brengen, waar alleen alle hulp verwacht mag worden. Maar u weet het zelf, dat het een tijd is van veel godsdienst, maar weinig vreze Gods. En dat is het zwaarste oordeel, waar land en volk onder gebracht kan worden. Als ik dan met de Bid- en Dankdagen een preek in Van der Groe lees, en die zo zegt, dat wij de ordinantiën als de bediening van Gods Woord en der Sacramenten nog wel zouden behouden, maar de Heere Zijn lieve Geest tot waarachtige bekering zou wegnemen. O, dan is het om bang van te worden, dat wij dat in heel ons land en in alle kerken waarnemen.

Heeft u nog mensen, die den Heere vrezen in uw gemeente, en mag u er zelf in de oefeningen nog wel eens wat van hebben, of is het alleen maar Ambtelijk, zolang u op de preekstoel staat? Ach ja, al bent u dominee, wij hebben toch samen hetzelfde nodig. Een tijdje terug is ds. X. nog een poosje geweest, met twee kerkenraadsleden, uit IJ. Och, de arme man klaagde bitter over de verberging van des Heeren aangezicht. Och, dat wij toch een ieder in onze omstandigheden bewaard mogen blijven voor aanpassen aan de omstandigheden. Want dan mogen wij doorgaan; krijgen misschien veel aanhang, maar de Heere gaat niet mee. Och, en dan is alles tevergeefs.

Zelf lees ik de laatste tijd in Johannes Temminck, over *het Hogepriesterlijke Gebed*, waar nog wel eens wat van afdruipt. Maar ja, ik word ook wel gewaar, hoor, dat de

letter op zichzelf dood is, en Gods Geest alleen maar levend maakt. Zo kom ik onder alles door, mijn steile en diepe afhankelijkheid in te leven.

Enige weken geleden las ik: *'Al het Uwe is het Mijne, en al het Mijne het Uwe, en: Ik ben in hen verheerlijkt'*. Toen mocht ik met veel insluiting gewaar worden, dat er zo een Enig en Drieënig God tot zijn gelukzaligheid nodig is. O, dat eeuwige en eenzijdige Godswerk, en dat inwilligen van die dierbare Borg in die eeuwige vrederaad! Hoewel Hij toch wist, wat bloed, tranen en lijden het Hem kosten zou, hoe Hij Zijn erfenis als zulk een verwoeste erfenis kwam te aanvaarden. En dat nu uit die eeuwig verkiezende liefde Zijn opzoekende en verlossende liefde voortvloeide. Maar o, nu de waarneming van Zijn onderhoudende liefde. Hoe die dierbare Borg Zijn Kerk daarin onderwezen had; dat Hij was de ware wijnstok en Zijn Vader de Landman, en alle rank die in Hem vrucht droeg, dat Hij die zou reinigen, opdat ze meerder vruchten zou dragen, en: *'Zonder Mij kunt gij niets doen'*.

O, dan zegt Durham zo zoet in Jesaja 53: Om Hem nu in Zijn verheerlijkte Ambtelijke bediening te benodigen tot doding van de zonde, en tot levendmaking in heilige plichten. Maar het wordt wel ondervonden, dat de Heere dat meestal in vlees-dodende wegen leert. Maar het is toch zo'n eeuwig wonder, een onderwerp van die bediening te mogen .zijn, nietwaar?

Zaterdagmiddags lees ik volgens gewoonte in Durhams 'Jesaja 53'. Dat middellijk nog wel eens tot verkwikking mag zijn. Och, dan bevind ik altijd nog, dat de ouden ons het wezen verklaard hebben, en de voetstappen der schapen. En dan is dat zo onderwijzend, nietwaar?

Ziezo, nu heb ik al telkens gerust, en wil nu maar ophouden. Want zo al schrijvende vergeet men wel eens, dat men een man van wetenschap schrijft. Maar ik gun u evenals mijzelf veel een aangebonden leven aan de troon der genade, vanwege de dodelijke armoe van binnen.

Wees u nu met uw vrouw en kinderen in liefde gegroet, van uw geringe doch liefhebbende vriendin,
Annigje Grolleman.

4e brief

Hasselt, 24 juni 1969.

Aan de Weleerw. Heer Ds. J. v. d. Haar!

Zeer geachte vriend met de uwen! 'k Had u steeds al willen schrijven, maar het is zomer, en nu al eens bezoek. U weet: met de vakantietijd komt er nog al eens bezoek. Soms dacht ik ook, dat u misschien al op vakantie zou zijn. Ik had het in de predikbeurten nog willen nazien, maar ik ben er niet aan toegekomen. Maar ik wilde u toch schrijven, dat ik toch met zo een zoete vereniging. het boekje van W. Teelinck gelezen heb en dat er soms zo mijn hart verklaard werd, vooral in dat gedeelte op bladzij 66 (nl. van 'Soliloquium'): Die deze Uw waarheid verzegeld gevoeld hebben aan hun hart, dat Gij hen boven anderen met eeuwige genade omhelsd had, en tot eeuwige zaligheid, zonder hun toedoen, had gebracht.

O, wat mocht ik mij daar in de uitverkiezende liefde Gods verliezen. Het was mij, als de wateren waarvan Ezechiël zegt: die van onder het Altaar vloeiden en die eerst laag, maar daarna een diepte kregen, dat hij erin zwemmen moest. O, als de rijkdom van de

genade Gods in Christus bij vernieuwing ontsloten en toegepast mag worden, dan is bij vernieuwing alles weer nieuw.

Ja, voor alle moeite die u voor dit werk over had, dacht ik u dit toch te schrijven, daar het toch een weldaad is, daartoe middellijk gebruikt te mogen worden. Moge de Heere ook uw ziel erin doen délen, daar het toch altijd bij vernieuwing een weldaad is, als het door Gods Geest weer wordt toegepast, nietwaar?

Hoe mag het zo met u en de uwen gaan? De druk zal u ook wel niet ontgaan. Daar het de gewone weg is volgens Gods Woord, dat zij door vele verdrukkingen zullen ingaan in het Koninkrijk Gods. Maar de verdrukkingen die als van den Heere Zelf ons opgelegd worden, zijn meestal niet zo zwaar te dragen, als hetgeen ons door mensen wordt aangedaan. En nog zwaarder wordt het, zoals u mij toen vertelde, als de moeilijkheden door het eigen vlees en bloed worden aangedaan.

Maar waarde vriend, wij hebben er in de regel zo weinig besef van. Tenminste die waarneming doe ik bij mijzelf op, dat het door blijft gaan, zo de Heere in het Paradijs gesproken heeft: *Ik zal vijandschap zetten*, en wat nu niet vóór is, dat is tegen; wat niet vergadert, dat verstroot. Maar de Heere bedoelt door alles heen, dat het ons aan Hem mag verbinden. Moge de Heere het zo in alles met Zichzelf wel maken, als dat alleen Allesvervullende Wezen. Moge de Heere u hierin samen ondersteunen.

Nu zal ik toch eens eindigen, maar was gister al begonnen (toen ik door bezoek opgehouden werd). Ja, anders zou ik maar te veel van uw kostbare tijd vragen.

Nu, moge de Heere geven om elkander in de verzuchtingen te mogen gedenken, en ontvangt u hiermee met de uwen de zeer hartelijke groeten van mij, uw geringe vriendin Annigje Grolleman.

5^e brief

Hasselt, 4 dec. 1969.

Zeer geachte vriend met de uwen!

Uw zo hartelijk en meelevend schrijven mocht ik door des Heeren onderhoudende goedheid ontvangen, waarvoor mijn hartelijke dank. Nu, dat u wel eens een vermaning krijgt om kalmer aan te doen, kan ik mij indenken. Maar een mens sterft toch niet voor zijn tijd. Kennelijk is het op te merken, dat de Heere een bepaling gemaakt heeft, die wij niet overgaan zullen. Heb zelf de dood menigmaal van nabij waargenomen. Maar werkelijk sterven doen wij maar één keer. Maar hoe diep zijn wij gezonken, dat wij eigenlijk gedurig niet eens weten wat de dood is. Verleden jaar verloor ik een vriend die erg hartpatiënt was, maar een zeer nauw leven had, 'k zou zeggen: nabij den Heere en nabij de dood leefde. En toen hij plotseling stierf, was hij lichamenlijk zeer goed. Nadat hij 's morgens zo het een en ander gedaan had, zei hij tegen zijn vrouw: *ik word zo vreemd zenuwachtig. 'k Ga even op de divan liggen*. Nu, zijn vrouw zag dat zijn mond open viel, maar heeft niets meer gehoord. Dus had zij er geen erg in, dat dit de dood was. Moge de Heere ons maar wakende vinden.

Nu, het is groot, dat u zoveel lust tot lezen der oudvaders mag hebben. Och, dat de Heere er met Zijn lieve Geest onder mee mag komen. (-)

Een paar maanden geleden had ik weer een abces op mijn rug, dat met veel koorts en pijn gepaard ging. In de middellijke weg mocht door penicilline-inspuitingen de koorts zakken, maar de pijn bleef. Toen ik op een middag iemand bij mij had zitten en haast niet liggen kon van de pijn, mocht ik toch zo zoet krijgen in te leven., dat er

geen ding bij geval gebeurde, maar de Heere het alles van Zijn Vaderlijke hand mij deed toekomen. Toen was alles goed. O, wat sterkt dan Zijn gunst meer dan de uitgezochtste spijzen. Op heden mag het weer wat gaan.

'k Las zondag in Watson, dat de wereld maar een herberg was voor Gods volk, maar de hemel hun Thuiskomen. O ja, wat al een moeite en verdriet is er, maar weinig dat de zonde zo smart.

Nu, zo u schreef, heeft u de gehele bibliotheek van Mijnheer X. geregistreerd. Ja, hij zal een grote voorraad hebben. Och, dat het nu opgroeiende geslacht nog eens liefde tot de waarheid mocht krijgen, daar het nu zo weinig in tel is, vindt u niet?

Het boek van Barueth over *de school des kruises* ken ik niet. O, dat in deze donkere tijden de Heere Zich mag doen zien, blinkende door de traliën van Zijn dierbaar Woord en instellingen.

'k Lees nog wel eens een paar brieven, 's avonds, van Rutherford. O, wat een goede tijd was het toen toch! O, als Gods Geest erin meekwam, zouden wij toch nog gewaar worden, dat het geest en leven gaf, nietwaar? Ja, dat u ook in uw gemeente wel eens droevige dingen meemaakt, kan ik mij wel indenken. Dat de zonde als zonde eens gekend en beweend mag worden.

Moge de Heere uw arbeid zegenen, en wees u met uw vrouw en kinderen in liefde zeer hartelijk gegroet, ook van mijn zuster en mij, uw geringe vriendin,

A. Grolleman.

6^e brief

Hasselt, 15 jan. 1973 (correspondentiekaart).

Zeer geachte vriend met de uwen!

Hiermee wil ik u vriendelijk bedanken voor uw meelevens, dat u mij het Kerstblaadje gestuurd heeft. U mag nog veel werk doen tot onderwijs van hen, die den Heere daar begerig toe gemaakt heeft. Och, moge de Heere het met de bearbeiding van Zijn Geest, Die Hij beloofd heeft, gepaard doen gaan. Die Geest Die in alle waarheid zou leiden, en Die Hem zou verheerlijken. O, wat beleven wij toch donkere tijden, hé? Daar wij nog zoveel waarheid mogen hebben, maar o wat wordt Gods Geest veel gemist. Dit is wel het zwaarste oordeel, dat over ons kon komen. Daar zonder de bearbeiding van Gods Geest toch niemand bekeerd kan worden. Ziende op alles, is het of de wijzen met de dwazen in slaap zijn gevallen. Maar toch hoor ik en mag het zelf ook soms gewaar worden, dat de Heere nog ondersteunt. *Ik de HEERE, worde niet veranderd*; en dat is het alleen, wat Zijn volk nog staande houdt.

Waarde vriend, u zal het wel met mij ondervinden, dat op iedere dag een nacht volgt. Maar o, dat blijde vooruitzicht dat aldaar geen nacht meer zijn zal. De Heere is mij bij vernieuwing komen in te winnen in de weg waarin ik verkeer. Met de laatste verzen van Hebréeën 11; ziende waar de Kerk toen inleefde en wat het die dierbare Borg gekost heeft, dan heb ik niets meer te zeggen, maar houd in alles over. Dan is het waar, zoals de Psalmist zegt: *Die u kroont met goedertierenheid en barmhartigheden*.

Moge de Heere het ook met u en de uwen wel maken, en mocht u mijner gedenken in uw verzuchtingen. Met de hartelijke groeten samen, van mij, uw geringe vriendin Annigje Grolleman.

7^e brief

Hasselt, 19 jan. 1974.

Aan de Weleerw. zeer geachte en geliefde vriend met de uwen.

Ja, u zal vreemd opzien van mij een brief te krijgen, maar het ligt al zo lang in mijn hart, zodat ik nu proberen wil het te doen. Om u alsnog te bedanken. voor het boekje dat u mij de laatste keer meebracht van W. Teellinck, 'Ogenzalf', daar ik zo menig maal met zoete vereniging daarin lezen mocht.

Zo u weet, kan ik vanwege mijn ogen maar weinig lezen. Maar nu deze geschriften niet meer in de handel zijn, vind ik het toch zo groot, dat de Heere u de lust en kracht geeft om dit grote werk te ondernemen; heb een oude vriendin, die er ook zoveel aan mocht hebben. Maar als de ziel niet met ontdekkend genadelicht bedeed wordt, om in te leven wat wij door de zonde geworden zijn en de diepe vernedering van de lijdende Borg, dan wordt er niets van verstaan. - Ja, ik ben ook, nadat u hier geweest bent, nogal ziek geweest. Half sept. begon het met galbraken. Och, mijn zuster was toen ook weer zo zwaarmoedig, en wist niet, hoe daardoor te komen, totdat ik het niet meer zelf wist, en de Heere gaf mijn hart voor Hem uit te storten. Mocht toen zo bemoedigd worden met Ps. 105:

*Vraagt naar den HEER' en Zijne sterkte,
naar Hem Die al uw heil bewerkte.
Zoekt dagelijks Zijn aangezicht.*

O, toen moest ik zeggen: Heere! als ik een dagelijks gebonden leven aan Uw genadetroon zou hebben, dan heb ik druk nodig, daar ik van mijzelf maar een wegloopster ben, en het probeer zelf te doen. O, dat zelf-bedoelende, God-onterende bestaan, dat ik bij mijzelf gewaar word!

Toen ben ik al meer ziek geworden, en werd het braken zo erg, dat wij dachten op een nacht, dat het einde aanstaande was. Mijn zuster huilde zo. Och zei ik, kind, ik word gewaar, dat ik nu een stap moet doen, die ik nooit eerder gedaan heb, en dat het de laatste vijand is. Maar terwijl ik zo naar was, mocht ik zo in de vernederde en lijdende Borg ingeleid worden onder de woorden van de Geloofsbelijdenis: *'Die geleden heeft onder Pontius Pilatus, is gekruisigd, gestorven en begraven, nedergedaald ter helle. Ten derde dage wederom opgestaan van de doden, opgevaren ten hemel, zittende ter rechterhand Gods, des almachtigen Vaders, vanwaar Hij komen zal'*. O, ik wou dat ik iets van de blijdschap kon schrijven, die er toen in mijn hart daalde; en zei: *o Heere! mocht U geven in de harten van al Uw volk, dat Gij komende zijt*. O, om Hem te mogen verwachten tot verlossing van Zijn ganse Kerk, van de zonde; waar die dierbare Borg voor geleden heeft. Heb toen zo menigmaal geroepen: *O Israëls Verwachting ten tijde van benauwdheid; en dat Zijn goedheid in nood en dood voor ons, Zijn volk, oneindig groot was*. Daar heb ik toch zoveel ondersteuning uit mogen hebben.

Maar o, wat is het waar, dat als men zich zo ziek gevoelt en dan nog bekeerd zou moeten worden, dat het dan wellicht te laat is. Hoewel de Heere niets in de weg staat. Maar een mens heeft dan zoveel met het lichaam te stellen, dat men nergens verder aan toekomt. Het is waar, wat de Prediker zegt: *eer de kwade dagen komen, en men zeggen zou: ik heb geen lust in dezelve*. Ja, ik heb die ondersteuning en zoete overdenking lang mogen hebben. Maar ben ook aan de weet gekomen, dat op iedere dag een nacht volgt en dat de Heere voor de tijd een bepaling gemaakt heeft, die wij niet overgaan zullen.

En lig nu uitzijende naar de vervulling van Jesaja 64: *Och, dat Gij de hemelen scheurdet, dat Gij nederkwaamt*, enz. O, als het toch niet altoos weer vernieuwd zou worden, dan zou men altoos maar weer aan de weet komen, dat men enkel zichzelf overhoudt. En men komt hoe langer hoe meer aan de weet, dat er uit deze boom geen vrucht kan voortkomen. Maar hoe armer de Heere ons maakt en houdt, des te groter wordt de rijkdom Zijner genade in Christus Jezus.

Heb al die tijd weinig bezoek gehad, daar het mijn lichaam het toeliet, maar heb wel eens mogen gewaar worden, dat het waar is: *'Ik geloof de gemeenschap der heiligen'*. Het is een groot woord, ziende op mijzelf. Maar de betrekking gaat toch om hetgeen de Heere in Zijn volk gelegd heeft, en dan kan er gemeenschap zijn, zonder dat men bij elkaar is, nietwaar?

Nu, waarde vriend, als ik dit zeggen mag, ik moet vanwege mijn lichaam eindigen. Nu, waarde vriend, moge de Heere u nog lang de krachten schenken om dit werk - de oude schrijvers weer klaar te maken voor herdruk -, daar wij toch zo'n donkere en bange tijd beleven. Het is, of Nederland in de zonde wegzinkt, en alsof ze alles mogen doen. Dat is niet best, nietwaar? Ik hoop dat het met uw vrouw en kinderen goed moge gaan.

Ontvangt u hiermee de zeer hartelijke groeten, en mocht u mijner in uw verzuchtingen gedenken. Uw geringe vriendin

Annie Grolleman.

(P.s.) Ik ben misschien wel wat langdradig geweest voor uw weinige tijd. Heeft u daar nog van Gods volk in uw gemeente? Ik zou het u gunnen. Dan heeft u lastdragers in uw zware taak. Dag hoor.

8ste brief

Hasselt, (?) febr. 1974.

Aan de Weleerw. Heer Ds. J. v. d. Haar!

Zeer geachte vriend met de uwen!

Was erg blij met uw brief. Want werd gewaar dat wat de Heere had geven in te leven, dat u dat verstonde en overnam, en dat gebeurt maar zo zelden, en daardoor gevoelt men zich menigmaal een vreemdeling in een vreemd land. O, als de mensen het toch eens wisten, wat het is om niet te weten, en in te leven, dat de Heere Zijn volk zo duur gekocht heeft. Ja, ik weet wel, dat daar ontdekkend genadelicht toe nodig is, daar wij alle kennis van dat lieve Wezen zijn verloren. En wij beleven een tijd, dat de Heere zo met Zijn Geest geweken is, Die de Heere nog op aarde zijnde beloofd heeft; *Die zal het uit het Mijne nemen en ulieden verkondigen. Want Die zal Mij verheerlijken*. Och, zolang die Geest gemist wordt - of werd Die maar recht gemist! -, dan kunnen wij het met godsdienst stellen. Als de mensen dan 's zondags een goede preek horen, daar op veel plaatsen waar de kennis nog van is, maar ze vragen zichzelf niet af, wat er voor hen zelf bij was, en dat het aan den Heere verbindt; dat hetgeen er gepredikt wordt, toegepast mag worden, daar men zo weinig werkzaamheden daaromtrent hoort.

Daar het toch gaan moest, zoals onze Catechismus ons zegt: *Wat baat het u, en wat gelooft gij?* Dan noemden onze oudvaders de zondag de geestelijke marktdag, daar ze voor heel de week tot hun onderhoud ophaalden. Maar o, dat nare dat het is, dat als ze maar naar de kerk geweest zijn en een goede predikatie gehoord hebben, dat dan alles

goed is, en de geestelijke werkzaamheden achterwege blijven. Dan hebben ze net zo lang en zoveel godsdienst, als ze in de kerk zitten. Daar is het, en daar blijft het. O, wat een vreselijk oordeel ligt er in dezen over ons land en volk, dat de Heere zo met Zijn Geest geweken is, zonder Dewelke toch niemand bekeerd kan worden.

Och, het merendeel der mensen heeft. daar niet eens erg in, dat dit het zwaarste oordeel is, dat over een land en volk gebracht kan worden. De vruchten komen wel openbaar, daar bijna alle gezag geweken is, dat toch van God is ingesteld. Maar op verharding, zoals wij nu beleven dat Gods Woord geen nut doet, kon wel eens een verlating volgen; en dan zegt de Heere: *'Ook wee hen, als Ik van hen zal geweken zijn'*. O, toen heb ik ingeleefd wat het geweest was voor die dierbare Borg, dat Hij dan droevig en zeer beangst werd, terwijl er van buiten geen oorzaak voor was. Maar o, dat Hij de last van Gods toorn tegen de zonde kreeg te dragen, zodat Zijn zweet werd tot grote druppelen bloeds, die op de aarde afliepen.

Zie, waarde vriend, dan zijn zulke omstandigheden nodig om het ons bevindelijk te leren, wat het Hem gekost heeft. Maar ik zal niet al te uitgebreid worden. Maar o, iemand te mogen ontmoeten, die ons daarin begrijpt, dat is een zeldzaamheid. Dat zal u ook wel gewaar worden.

Doordat ik erg ziek geweest ben van dat galbraken, heb ik heel de winter al van eind sept. af, geen bezoek kunnen hebben. Nog 2 keer vrienden gehad, die er een verre reis voor gedaan hadden, en die maar kort hier waren, omdat ze zelf zagen, dat het niet ging. Dan vind ik het heel erg, dat ze dan zo'n verre reis voor doen. Het mag nu wel wat beter gaan, maar vanwege de leeftijd komen mijn krachten zomaar niet weer terug, en kan mij zo moeilijk verstaanbaar maken. Dus vind het maar niet erg, dat u geen tijd heeft om de grote reis naar hier te kunnen doen. Als ik zo stil alleen lig, dan kan ik wel wat schrijven. Ben ik dan moe, dan leg ik de pen een poosje neer.

Maar in al die tijd, dat ik verstoken was van de enkele vrienden die ik nog overgehouden heb, mocht ik wel eens gewaar worden, dat er *gemeenschap der heiligen* - ja, het is een groot woord, ziende op mijzelf - gewaar werd, ook al was men niet bij elkaar. Dat werd u toch ook gewaar, dat u mij kreeg te ontmoeten, op uw ziekbed, terwijl ik bijna dezelfde tijd u lag te schrijven. Zo beleven wij wel een uitzonderlijk donkere tijd, en hoewel de Heere Zich in de eenzaamheid soms niet onbetuigd laat.

Ik weet niet, of ik u dit geschreven heb, dat ik aan de weet gekomen ben, dat op iedere dag een nacht volgt, waarin al het gedierte des wouds uittreedt. Maar de zon opgaande, leggen zij zich neder in hunne holen. En nu ben ik uitziende, dat die Zon der Gerechtigheid opnieuw over mijn ziel mag opgaan. Want ik ben dat zoete leven geheel kwijt. O, wat ondervindt men dan, dat het geloof een gave Gods is, en dat men evenmin kan geloven, als met onze hand aan de hemel reiken. Maar de eis blijft, er liggen, hé, om te geloven dat de Heere goed is, en het ongeloof geen plaats te geven, dat altoos God-onterend en ziels-verwoestend is.

Ja, u moet maar niet zoveel van mij vertellen aan de mensen, daar ik mijzelf zo uitgeschud waarneem. Och, u moet de mensen tot bezoek maar niet aanmoedigen, daar ze mij al zoveel aangevallen hebben, al die jaren door, dat de brieven wel gewichtig, maar de tegenwoordigheid gering is. Dus kan het niet anders dan tegenvallen; en zoals ik schreef, heb ik de kracht nog niet om veel te praten. Dus als u in de gelegenheid is en dicht bij, dan hoop ik dat u aankomt, maar doe er heus geen moeite voor. Daar is de afstand te groot voor.

Mag u zo hier en daar nog eens iemand ontmoeten, daar u mag waarnemen de opwassing in de kennis van Christus? Want dat is toch de bedoeling met Zijn volk, dat wij Hem kennen mogen, waartoe Hij van God gezonden is. Och, wilt u wel geloven,

dat als ik daar iets van hebben mag, dat ik mij dan nog nooit verveeld heb ik al de jaren, die ik gelegen heb, ja dan ben ik, om zo te zeggen, tijd te kort gekomen. Daarom is het geen wonder, dat er een eeuwigheid zonder begin of einde toe nodig is, om God te loven en te prijzen. Maar kom, ik lig net te schrijven, alsof u geen ds. was. Maar gelukkig, mag u tussen de traliën van Zijn Woord en inzettingen doorzien in Zijn noodzakelijkheid, dierbaarheid en gepastheid, en dan zal u ook zeggen met de Bruid: *Al wat aan Hem is, is gans begerlijk.*

Ik kan niet zeggen, nergens om, hoe goed het mij deed, dat u mij begreep; daar het toch volgens Gods Woord is, dat ze elkaar om hetgeen de Heere in hen werkt, liefhebben, zoals de Apostel zegt, *dat ze ook liefhebben degenen die uit Hem geboren zijn.* Nu, ik heb de pen al zo vaak neergelegd en moet eindigen, daar ik moe ben. Maar nu heeft u dan toch wel een grote brief.

Nu, met heel veel groeten samen, en nog hartelijk dank voor uw meeleven. Nu, dag hoor, ook van mijn zuster, en mij, uw geringe vriendin

Annijje Grolleman.

(P.s.) Ik hoop dat u het lezen kan.

BRIEVEN AAN DE HEER DIRK DE JONG

1ste brief

Aan den Heer D. de Jong,
 Opperduit 366,
 Lekkerkerk (Z. H.)

Hasselt, 13 maart 69.

Zeer geachte en geliefde vriend met de uwen!

Uw brief met inhoud mocht ik vanmorgen door des HEEREN onderhoudende goedheid ontvangen waarvoor mijn hartelijke dank. Maar hoop toch niet dat u zich om mij zal bezwaren vanwege de insluiting. Ik ben heus met uw brief al erg blij daar het toch zo ledig en zo stil is op aarde. O, als dan een briefje nog overeenstemming geeft dan is dat zo groot.

Geliefde vriend, ik kon u zal daarin verstaan dat u met insluiting had mogen luisteren naar C. van den Oever op de begrafenis van de weduwe Kooimans. Ik ben zelfs ook zeer aan Cornelis verbonden. De man mag veel licht en gezicht hebben in dat eenzijdige Godswerk. Gedurig vrees ik dat als de Heere de weduwe Duijzer weg komt te nemen dat Cornelis er dan ook niet lang meer zijn zal. O, wat is er toch weinig die overeenstemming des harten, nietwaar? Die man heeft ook een zeer topperig lichaam. Nu is het zo groot dat wij elkaar uit de overeenstemming des harten dan nog wat mogen schrijven.

O geliefde vriend, ik kon u zo verstaan in wat u schreef dat de Heere u daarvoor in gewonnen had om in die ware vernedering des harten daarvoor in gewonnen te zijn om in alles achter de Heere aan te komen. O, Die in alle vernedering Zijn volk is voorgegaan. Zodat Hij de weg gebaad heeft en zo in onderworpenheid bad: *Vader, niet Mijn wil maar Uw wil geschiede*. O het wil wat zeggen dat die dierbare Borg een ziel leert: *indien iemand Mijn discipel wil zijn, die verloochene zichzelf en nemen zijn kruis dagelijks op zich en volge Mij*. En zo geliefde vriend, zal de kerk nooit in een ongebaande weg gebracht worden, daar Hij in alles al voorgegaan is. O wat zou diepe beschaamdheid ons hart vervullen als de Heere ons door het licht van Zijn Geest geeft in te leven dat onzerzijds maar duisternis zweeft op de afgrond van onze harten.

En geliefde vriend, ik kon u wel verstaan dat u blij was dat de vrienden van Werkendam bij u waren geweest; al kunnen ze niet verklaren zoals dat ligt bij Van den Oever, maar vanwege de levende begeerte hebben ze toch een levendig oor. En dan wordt u toch gewaar dat u in de armoe afnemers had. En dat is er toch ook al zo weinig meer.

Zaterdagmiddag zijn ze hier samen geweest, Leen en zijn vrouw, zijn zuster Beth, Neel (?) Visser en Woud hun zoon, die chauffeurde. Ja, u weet dat ze allen even hartelijk zijn. Had al enige dagen een brief klaar liggen om te vragen of Leen nog zin had om te komen voordat hij naar Utrecht moest wegens operatie aan zijn oog waar star op groeide. Hun moeder had dit ook gehad toen zij nog maar 62 jaar was. Leen is anders heel wat verminderd de laatste jaren, nadat ze door die brommer van de dijk gevallen waren. De man heeft toch zo; 'k heb zo met hem te doen, daar hij vanwege zijn zenuwgestel een gebroken man is; en heb diep medelijden met hem. Ze hebben er zozeer geen erg in gehad dat ze elkaar zo opgebouwd hadden; dan is het afvallen

pijnlijk, nietwaar? O dat zou ik hen gunnen om met hun zelf vast te lopen om aan een eind te komen, om alzo aan de zijde Gods te mogen vallen.

Geliefde vriend wij kunnen en willen het van onszelf niet. Maar o, dat zoete plekje voor de Heere in het stof te mogen komen. Ja, de Heere weet dat ik blij was toen ik hun zag; ze zijn niet erg lang geweest maar het mocht zo verenigd zijn. O het is elkaar toch zo te gunnen, het te mogen verliezen. Daar dit verlies enkel winst is.

Geliefde vriend, heb toch uw schrijven met zoveel vereniging mogen lezen. Maar geliefde vriend wij vergeten het zomaar weer, als dat dit lessen zijn die voor heel ons leven gelden.

Zondag heb ik weer een gedeelte mogen lezen in Charnock, *God verzoend, de wet bevredigd*, enzovoort. O geliefde vriend wat mocht mijn arme ziel verkwikt worden toen ik op blz. 71 las: *de wille Gods gaat vóór de toestemming van Christus en de wil en het welbehagen Gods was tot onze heiligmaking.*

O, dat die dierbare Borg nooit tot Zijn lijden gesleept werd, maar dat hij meer gewillig was dan wij gretiglijk tegen God gezondigd hadden. Geliefde vriend mocht toen zo ruim zien in dat eenzijdige Gods. Dat Gods uitverkiezende liefde voor alles gaat en hoe die dierbare Borg is een Gift des Vaders, het Hoofd van het verbond, de Borg van het verbond, de Uitdeler van het verbond, zo in alles komt te voorzien. En mocht het in mijn hart zo zoet gaan zingen van Psalm 68:

*Spring op van vreugd', verhef met lof,
Die daar Hij woont in 't hemelhof
Een Vader is der wezen.*

Kan niet zeggen hoeveel bemoediging en ondersteuning daar in lag, in die eerste en laatste regels, dat Hij de gevangenen uit boeien redt; maar ook door eigen schuld gewaar wordt dat Hij de verlaters van Zijn wet, doet in het dorre wonen.

Nu geliefde vriend, dat er zo dan nog eens een kruimeltje vallen mag, dan is dat toch zo groot, daar wij toch zo een donkere tijd beleven.

Gisteren was het hier de Overijsselse biddag, die vroeger nog door de Overheid vastgesteld is. En heb in Van der Groe gelezen over het Hooglied: *ontwaakt, Gij Noordenwind en kom Gij Zuidenwind, doorwaai mijn hof, opdat zijn specerijen uitvloeien.* O dat verlangende uitzien naar de bearbeiding van Zijn Geest! Het is niet uit te drukken hoe ver dat alles weg is.

Ik mis ook zo mijn geliefde vriend Swets daar wij zeer nauw altoos aan verbonden waren. Och die was ook met zoveel vreze voor de dood bezet. Maar de Heere heeft het toch zo wel gemaakt.

Geliefde vriend ik vond deze week nog een stukje papier wat ik enige jaren geleden uit Comrie over geschreven had, daar ik toen ook een ganse tijd met zoveel vreze des doods bezet was, en las toen in de derde zondag van Comrie:

Ten derde; de gerustheid die de mens had, - doordat hij niet alleen niet sterven zal, maar dat hij na het gebod gehoorzaamd en de proef uit gestaan te hebben in volmaakte eeuwige en onveranderlijke gelukzaligheid zou gebracht worden, - is nu verloren. De ziel is met schuld en vreze bezet telkens als er de minste vermaning komt dat zij den dood zal sterven. En deze dood is voor de natuur een koning der verschrikking; niet alleen voor de zondige maar ook voor de onzondige natuur. Hier vandaan al die angsten en vervaardheden waarmede ieder mens bevangen wordt zelfs in het hoogste toppunt van blijdschap; die nimmer of tenminste zeer zelden zonder enige innengselen van vreze voor de dood genoten worden.

O geliefde vriend, wat is het dan onuitsprekelijk groot dat men dan verklaard krijgt wat in het hart leeft en dat dit dan de voetstappen der schapen zijn. O wat mogen dan

de oudvaders menigmaal tot onderwijs zijn, nietwaar? En dan maakt de Heere het ook in de eenzaamheid met Zichzelven gedurig wel. O wat zal het toch een eeuwig meevallen zijn, als het eens blijken mag dat het waarheid geweest is.

Toen ik begin januari zo ziek was kon ik niet zeggen, dat de vreze des doods daar in meekwam. Maar moest bij mijzelven vandaan zeggen, als dat ik niet wist wat de dood was. Daarom geliefde vriend is het onder geen woorden uit te drukken wat wij vanwege onze diepe val geworden zijn.

Nu geliefde vriend kan mij zo indenken dat u gewaar wordt dat uw lichaam afbreekt. Bouwman uit Andel, die geregeld bij Van den Oever kwam, ligt nu enige weken in den Bosch in het ziekenhuis. Kon niets meer vanwege bronchitis. Als hij in de zaak nog wat deed, zoals rekenen, kreeg dan vreselijke hoofdpijn en kon bijna niet meer lopen, zo moe. En ademnood. Ze vreesden met elkaar dat het longkanker zou zijn. Had een paar jaar geleden twee broers aan deze ziekte verloren en daarom werd het onderzoek van een specialist, vanwege de vreze steeds uitgesteld. Maar toen hij begin januari griep kreeg, kon de man niets meer en moest er een dokter komen die er gelijk een specialist bij haalde, welke zei dat hij longen had als een man van tachtig jaar vanwege de bronchitis. De vreselijke moeheid en hoofdpijn waren enkel gebrek aan zuurstof. Moest toen eerst weer wachten tot de griep weer over was en is daarna opgenomen. Wel krijgt hij capsules en wordt door een masseur behandeld daar de longen tegen de borstkast zaten en werd dit losgekoppeld. Deze behandeling hoort men meer; daar bij ons in de buurt een vrouw is die ook zo behandeld wordt.

Geliefde vriend heeft u die behandeling ook wel eens gehad? De man is nu nog in het ziekenhuis; is daar zo'n drie weken geweest en hoopte met een week bij welzijn weer thuis te zijn. En mag middellijk heel wat beter zijn. Dit zou ik ook u nog zo gunnen.

Nu geliefde vriend, heb de pen al zo vaak weggelegd. Zodat ik nu moet eindigen. Moge de Heere u ondersteunen en het met Zichzelf in alles wel maken.

Weest u hiermee met de uwen zeer hartelijk gegroet van mij uw liefhebbende, geringe vriendin.

Annie Grolleman.

Moge de Heere ons geven om malkander in de verzuchtingen te gedenken. Dag hoor!

2^e brief

Aan de Fam. D. de Jong,
Opperduin 366,
Lekkerkerk (Z. H.)

Hasselt, 12 juli 69.

Zeer geachte en geliefde vriend met de uwen!

Daar ik verleden week een brief van uw zo geliefde en zorgzame vrouw mocht ontvangen, waarvoor mijn hartelijke dank. Maar meende daaruit op te kunnen maken dat u deze zaterdag bij welzijn weer naar huis mocht.

Geliefde vriend, u heeft daar wel weer veel mee gemaakt, maar of u er veel beter van geworden is, betwijfel ik. Maar hoop het nog wel, temeer daar u het zo benauwd had dat uw lichaam het bijna niet meer aan kon. Och daar het toch zo eenzaam wordt op aarde, daarom zal ik des te meer hoop dat de Heere u nog wat sparen mocht. Toen een paar weken geleden Den Breejen hier was met de beide weduwen Ravenhorst en

Smets, was hij het mij een heel gemis, ziende dat ze verleden jaar nog samen waren. Maar geliefde vriend, mocht er toch een weinig indruk van hebben, als dat de Heere Zijn doel in hun bekomen had, zo als de Heere in Zijn dierbare Woord beloofd had: *Ik zal u tot Mij nemen, opdat gij ook zijn moogt waar Ik ben.* Och toen was het mij toch zo goed. O het is alleen maar, dat de Heere ons verenigd met Zijn doen. En dan ontbreekt er niets aan, nietwaar?

Geliefde vriend, uw geliefde vrouw schreef, als dat u den HEERE onder alles door een onderworpen hart gegeven had en wat van Zijn hoogheid heeft mogen inleven. Nu ik hoop dat, als uw lichaam nog wat zal mogen sterken, dat u het mij nog eens schrijven kan. O wat vermag den Heere het toch alles met Zichzelf wel te maken, nietwaar? O dan heeft de Heere nog nooit te veel opgelegd.

Och geliefde vriend, hoewel ik mijn ledigheid niet onder woorden kan brengen zo mag ik toch soms nog goedertieren gedachten van den Heere hebben. En dat geeft vervrijmoediging, om ons hart voor den HEERE uit te storten. O dat de Heere een Zon en Schild is voor degenen die op Zijn goedheid hopen. O dat wonder dat de Heere de Onveranderlijke is en dat terwijl Hij mij toch altijd in mijn doodstaat vindt. O dan is het onder geen woorden uit te drukken, als dat de zonde altijd de dood werkt. Maar dat de Heere alleen het leven is en leven mee brengt. Zo mocht ik deze week nog wat zoete overdenking hebben aangaande Zijn volkomen genoegdoening, gerechtigheid en heiligheid. O die volmaakte overeenstemming in dat eeuwig verbond. Daar Christus Borg voor zondaren geworden is. O daar is het kleinste kruimeltje genade nog van afdalende. Dat hij Zichzelf gesteld heeft tot een Fontein tegen de zonde en tegen de onreinheid. O wat heeft Hij Zijn volk duur gekocht.

Geliefde vriend, dat Zijn heilgeheimen maar ontsloten en toegepast mochten worden, wat zouden wij daar goed mee zijn. Zoals de Psalmddichter zegt: *hier weidt mijn ziel met een verwonderd oog.* Hoe temeer de Heere waarde bij onze ziel bekomt. Hoe veel te lager wij zakken. Dat leert de bevinding, nietwaar?

Nu geliefde vriend, is het maandagmorgen. Door bezoek was het blijven steken. Gisteren niet ongemakkelijk gelezen in Watson over Psalm 112. Maar het was maar zolang als ik leesde. Ik hoop dat bij u het meevallen groter is. O als men niet anders dan zich zelfs waarneemt, wat 's zijn wij dan toch naamloze stumpers, nietwaar? O dan blijft er mijnerzijds niet een levendige zucht over. O dat de Heere de onveranderlijke is en het alles uit Zijn uitverkiezende liefde voortvloeit. Daar de Heere het toch nooit kan doen om iets dat in ons is. O geliefde vriend daarop ziende is de minste weldaad zo enkel uit Zijn uitverkiezende liefde vloeiende.

En geliefde vriend, u mag zich voor mij niet vermoeien maar misschien dat het uw geliefde vrouw nog wel weer doen wilt om te schrijven hoe het met u is en of u er nog een weinig baat bij heeft gehad dat u in het ziekenhuis geweest is. Het zou een groot meevallen zijn als dit zo was, nietwaar? Uw lichaam is al zo afgebroken dat u niet veel verwachting meer zal hebben. Och dat de Heere alleen uw hoop, uitzien en verwachting zijn mag. Moet nu eindigen. Weest u hiermee in liefde met de uwen, zeer hartelijk gegroet van mij uw geringe vriendin.

Annie Grolleman

Geliefde vriend mocht u mijner in uw verzuchtingen gedenken.

3^e brief.

Hasselt, 18 juli 69.

Geachte en geliefde vriend met de uwen!

Vanmorgen mocht ik de brief van uw geliefde en zorgzame vrouw ontvangen als dat u zoveel als vandaag bij welzijn naar huis mocht. Nu geliefde vriend, ik hoop dat u nog enige verlichting hebt gekregen middellijk, daar u toch zo ijselijk moe en benauwd was, toen u de laatste keer hier was. Ja zo ik van Leen Kieboom hoorde kon het nog wel wat duren voordat u naar huis mocht en daarom had ik u dan toch geschreven. Maar nu weet ik niet of u vanmorgen deze brief nog ontvangt. Ik hoop het wel. En anders zullen ze u de brief wel nasturen.

Ik had er nog een kleinigheid in gedaan. Daar de kosten toch zo vreselijk hoog zijn. O geliefde vriend ik hoop dat de Heere u ook hierin nog bijgestaan heeft, daar dit al een grote zorg op zich zelfs is. En geliefde vriend, u moet zich geen zorgen maken hoor, want al wat ik missen kan is ook niet van mij. Dus aanvaardt u het maar als de gemeenschap der goederen. Mocht het zijn zoals het in het begin was, als dat ze alles gemeen hadden; dan is er bij u geen tekort.

Nu geliefde vriend, ik ben erg blij om u, dat u weer naar huis mag, maar hoewel ik heel graag een briefje van u heb zo moest u toch niet schrijven zolang u nog zo moe is, hoor! Gisteren is De Lange, de weduwe Van Leeuwen uit Bussem, en de weduwe De Wit uit Dordrecht nog samen geweest en het mocht nog verenigd zijn.

Nu geliefde vriend mocht u mijner gedenken. Weest u samen in liefde gegroet van mij uw geringe vriendin,

Annie Grolleman

Als u de brief niet ontvangen heeft, dan zullen ze die heus wel nasturen. Dag hoor; wat zal uw vrouw blij zijn dat u weer thuis is.

4^e brief

Hasselt, 2 aug. 69

Zeer geachte en geliefde vriend met de uwen!

Zo uit de verte hoor ik dat u nog niet zoveel beter is. Nu is het ook erg vermoeiend weer, of dat er misschien nog wat invloed op heeft. Ja geliefde vriend als het aan ons lag dan zouden wij elkaar wel voor alle ellende willen bewaren. Maar o, de Heere die de Opperste Wijsheid, goedheid en liefde Zelf is, zal toch wel weten wat goed, nuttig en nodig voor ons is. Daarom zal dit het grootste onder alles zijn, als de Heere en Zijn lieve Geest het alles aan onze ziel mag heiligen en wij Hem er in mochten verheerlijken, hoe de omstandigheden dan ook zijn. O geliefde vriend, wat zouden wij daar goed mee zijn. Zoals u weet heeft L. Kieboom een lichte beroerte gehad. Nu ik geloof dat hun er niet zoveel zorg over hebben, maar het bezwaard mij erg en vrees dat het een begin is van het eind. Och dat de Heere het voor hem op mocht nemen en dat alle wettische werken, - al zijn ze dan met liefde en achting voor en tot Gods volk gedaan, - maar ze gelden bij de Heere niet. De man zal vanwege zijn meeleven een grote ledige plaats nalaten; ook voor zijn familie had hij de meeste zorg. O de verdeeldheid vanwege de jaloesheid is daar toch zo droevig groot.

Geliefde vriend, daar ik zelf nog al een wat grote steenpuist tussen de neus en mijn ogen heb en zo met een ooglap voorlig en er gelukkig toch nog bij kan zien, maar daar niet lekker van ben, kan ik niet zoveel schrijven; en zeker niet daar ik mij zelve zo'n

ledig en uitgeschud waarneem. Maar kreeg gisteren fl. vijftig voor u. Ja ik mocht het niet zeggen, maar ze zijn van de weduwe M. F. van Leeuwen, Sint Janslaan 66, Bussum. U hoeft haar niet terug te schrijven, want daar zij tachtig jaar is, en een zeer zwak hoofd daardoor ziet ze heel erg tegen schrijven op. Dus geliefde vriend als u er ook tegen op ziet dan mag u het heus zo laten. Deze week had ik twee vrienden uit Genemuiden en er lag een vriend in het ziekenhuis al enige weken, daar de man een plastic slokdarm en een gedeelte plastic maag gekregen had. Een lieve bekommerde, maar een die ook wat de kosten betreft ook geholpen moet worden. Ik zei zo, *of het niet bezwarend was?*

O neen, zei die vriend, *als er maar een weinig liefde is dan gaat het van zelfs.*

Nu geliefde vriend, ik hoop dat u het ook zo bezien mag en de Heere in alles op mag merken en dat de aarde des Heeren is, mitsgaders haar volheid. Ach dat u mijner in uw verzuchtingen mag gedenken en wees in liefde zeer hartelijk gegroet met de uwen en uw geliefde vrouw van mij uw geringe vriendin
Annigje Grolleman.

5^e brief

Hasselt, 5 augustus 69.

Zeer geachte en geliefde vriend met de uwen!

Ja, ik was erg blij met uw brief, maar het was toch niet de bedoeling dat u mij met zo een zwak en vermoeid lichaam zal schrijven. Ja, ik had uit de verte gehoord dat u het thuis veel benauwder had dan in Utrecht. Ja, verandering van lucht doet soms zoveel voor ademnood.

Geliefde vriend, wat was ik blij dat u Cornelis (van den Oever) daar had ontmoet. Ja kan mij indenken dat het de reis voor u goed maakte. O, de man is zo eenvoudig weet wat het is om met alles aan de zijde Gods te vallen en daar alleen wordt de ware rust geschonken, nietwaar?

Nu geliefde vriend ik ben blij dat het in uw hart ligt om bij gelegenheid naar hier te komen maar denk erom het moet kunnen. Ja ik had Zaterdag gelijk een kaart in de brief moeten doen dan had u daar geen werk mee; temeer daar het voor een ieder zo warm is, hé. Dus als u nu alleen het adres op de kaart zet en dat wil uw geliefde en zorgzame vrouw nog wel doen, dan is dat alleen al genoeg. Ik zal eerst zelf wel een brief of zo naar de weduwe Van Leeuwen schrijven, als die maar weten mag dat het over gekomen is. Dit voorjaar is het een paar keer gebeurd dat een brief met geld er in weg gekomen is en dat is sneu temeer daar men er geen navraag naar kan doen, want het mag niet zomaar geld insluiten. Zelf heb ik er nooit zoveel bezwaar over gehad. Dus als uw vrouw dit dan doen wil is het goed, hoor.

Zelf ben ik ook erg moe, heb een steenpuist bij het oog zitten, maar is gistermorgen doorgestaan en daardoor minder pijnlijk. O wat handelt de Heere in alles toch nog zachtkens met ons, nietwaar?

Ja dat van Kieboom heeft mij ook erg aangegrepen. Gisteravond belden ze bij mijn broer als dat het toch aardig goed was en heel rustig. Och dat de Heere het voor hem mocht opnemen daar zal hij alleen maar mee gebaat zijn. Nu, ik ben ook zo uitgeschud, moge de Heere ons geven om elkaar te mogen gedenken.

En wees samen in liefde gegroet door mij uw liefhebbende, geringe vriendin,
Annigje Grolleman.

Ik hoop dat u het niet erg vindt dat ik wat (?) mocht. O dat wij meer op den Heere dan op de omstandigheden mochten zien. Dag hoor!

6e brief

Hasselt, 15 september 69.

Zeer geachte en geliefde vriend met de uwen!

Hoe mag het zo met u gaan? Och zo te merken heeft u niet veel baat gehad van de laatste behandeling in het ziekenhuis te Utrecht hé? Och, ik las gisteren in Watson dat Christus en het kruis nooit gescheiden zijn en zo ook voor Zijn volk niet. Soms denk ik, als u een plekje had waar zandgrond was en de lucht hoger was, wellicht kon u daar veel gemak van hebben, daar u astmatisch is. Ja geliefde vriend het wegje dat de Heere voor ons afgebakend heeft dat zullen wij wel niet ontlopen.

Enige weken terug mocht ik zo terug geleid worden in de weg die de Heere met mij gehouden heeft, hoe ik voordat ik met die zieke rug kwam te liggen, de Heere beloofd had, *als dat ik zijn zou als de man in welks mond geen tegenredenen waren*; en hoe ik na een en half jaar gelegen te hebben toen zo erg ziek werd dat ik zelfs bij de familie maar ook de dokter niet anders dacht als dat ik toen sterven zou, terwijl ze alle nachten waakten. Nadat er bange dagen vooraf gegaan waren, ik daarna zo gemakkelijk, ja als onder een geopende hemel ziek lag. O die inleving *dat de HEERE geen zonde zag in Zijn Jakob, noch boosheid in Zijn Israël. Want de Heere Zijn God is met hem; en waar het woord des Konings was, daar was heerschappij*. O het was alles goed wat de HEERE zou doen hetzij ik leven of sterven moest. Maar dat ik op een morgen zo om een uur of vier in slaap viel en toen ik wakker werd zei ik tegen die bij mij waakte: *nu is het anders en zal niet sterven*. En geliefde vriend, dat ik toen gebed kreeg en van de Heere begeren mocht, dat als ik toch nog wat moest blijven leven, *och of ik de Heere dan wel zien mocht blinkende door de traliën van Zijn Woord. En of ik Zijn volk nog eens mocht ontmoeten*. Ik was te ziek om bezoek te hebben en het mocht niet van de dokter maar hoe de Heere die verzuchting verhoord heeft als ik terug mag zien. Het was toen mei, en het was winter toen ik een predikatie las in Aegidius Franken over deze woorden: *doch Jezus zweeg stil*.

O geliefde vriend wat mocht ik toen terug geleid worden en dat het nu enkel Zijn borgtochtelijke verdiensten waren dat Hij gezwegen had en daardoor voor Zijn volk verworven had dat hun een bukkende ziel en een zwijgende mond krijgen. Ja zijn mogen als een man in welks mond geen tegenreden waren. O geliefde vriend wat is het toch waar, dat, *zo zij ook iets vermogen, zulks komt van u o HEERE!* O geliefde vriend als de Heere ons door genade een onderworpen hart geeft daar krijgen wij om zo te zeggen geen pluim van op de hoed, maar het zal alles zijn: *door U, door U alleen om het eeuwige welbehagen*. Ja dan komen wij er in een weg van doding en zelfverloochening iets van aan de weet als *dat de Koning zo eeuwig moet leven*. Het gaat enkel maar dat Gods eer onze zaligheid is.

Nu geliefde vriend, ik hoop dat u weer wat opgeknapt mag zijn; maar zoals uw laatste schrijven was, kon ik wel zien als dat u geen man was om te reizen en als u zo moe en zo naar is dan moet u dat ook niet doen daar uw lichaam daar veels te veel onder moet lijden. O wat zou ik u gunnen dat u de ondersteuning des Heeren gewaar mag worden. Geliefde vriend u kan wel denken dat als het uw lichaam toelaat dat ik blij zal zijn als u eens komen kan maar dan moet het kunnen.

Nu geliefde vriend, dit ingeslotene is weer van de weduwe M. F. van Leeuwen, Sint Janslaan 66, Bussum. Als het kan, en anders zal uw vrouw dit wel voor u willen doen,

dan zou ik graag hebben dat u haar een briefje schrijft of een paar lettertjes dat het goed overgekomen is. Ja dat begeert zij niet van u, anders zou ze het mij niet laten doen. Maar u kan wel denken dat het voor mij gemakkelijker is dat u haar dit laat weten. Geliefde vriend u moet verder u maar nergens zorgen over maken het is zo groot dat er nog een klein kruimeltje liefde mag zijn; toen het volgens Gods Woord ook was dat ze alles gemeen hadden. Moge de Heere u ondersteunen en samen goed en nabij zijn.

Mocht u mijner in uw verzuchtingen gedenken en wees u in liefde zeer hartelijk gegroet van mij uw liefhebbende vriendin
Annie Grolleman.

7^e brief

Hasselt, 25 oktober 69.

Zeer geachte en geliefde vriend en vriendin met de uwen!

Daar verleden week zaterdag Leen en Arie Kieboom hier waren en hun zuster Beth uit Canada daarbij nog twee kinderen van Beth Kieboom, een zoon Wijnand Heins en Beth Heins, zo hoorde ik toen van u dat uw dochter zo erg ziek was en zo hun zeiden dat u van uw huisdokter er niet heen mocht om haar te bezoeken. Nu dat zou voor u toch hard zijn. En nu hoorde ik een paar dagen geleden dat uw dochter overleden was, 42 jaar.

O geliefden, wat zal u dit smartelijk zijn aangaande uw vlees. Ik weet niet of zij ook man en kinderen nalaat. Ook wij hebben dit zelf mee moeten maken toen een zuster van 29 jaar overleed die een man en 4 kinderen naliet. O men moet het meegemaakt hebben, zal men weten wat of dit is. Onze zuster had toen erg ziek geweest van longontsteking en Pleuritus en was naar de mens gesproken bijna hersteld, toen zij aan hartverlamming plotseling overleed. O zij was in de natuur een lief mens maar heel niet anders dan godsdienst; en was daarop gestorven. O geliefde vriend dat smartelijke, niet anders te kunnen denken dan dat zij voor eeuwig verstoken was van het aangezicht Zijner heerlijkheid! O dat naamloze; en dit is doorgaan totdat ik de Heere in Zijn heilig recht mocht toevallen. Toen dit in mijn hart verklaard werd:

Gij zijt volmaakt, Gij zijt rechtvaardig Heer'.

Uw oordeel rust op d' allerbeste wetten.

Uw loon, Uw straf beantwoord aan Uw eer.

O geliefde vriend, daar onder kreeg ik in te leven als dat de Heere er niet bij te kort was gekomen. Daar zowel Zijn loon als Zijn straf aan Zijn eer beantwoordde. O die rust die daar is, maakt arm en mocht het daarin loslaten. En mocht toen veel zoete gedachten van de Heere hebben.

In die tijd was ik zelf erg ziek en hoewel zij in Zwolle gestorven was maar toch in Hasselt begraven, en haar niet meer had gezien, was ik bang voor mijzelf als ik horen zou dat ze met de auto voor de deur zou komen en er niet meer in zou komen. Maar toen ik de lijkwagen hoorde mocht er toch zo zoet in mijn hart vallen:

Maar in dit smartelijk verdriet,

mistroutwt mijn hart Uw goedheid niet.

En mocht ik daarin een onveranderlijk en goeddoend Wezen ontmoeten. Och geliefde vriend, heb van achteren wel eens mogen zeggen, als dat ik in de meest moedbenemende wegen de Heere een alles vervullend Wezen voor mij geweest was. En dan ontbrak er niets aan.

Zo zou ik u van harte gunnen dat u daar iets van in mocht leven. Als dat de Heere het in alles met Zich Zelfen wel mocht maken. En geliefde vriend, ik hoop dat ik uw droefheid door onwetendheid niet nog groter gemaakt heb door mijn schrijven. Och als het kan zal uw geliefde vrouw dan misschien eens een paar regeltjes kunnen schrijven hoe dat het met u is.

Nu ontvangt u hiermede zeer hartelijke groeten van mij, uw geringe doch liefhebbende vriendin
Annie Grollemans

Mocht u mijner in uw verzuchtingen willen gedenken.

Och dat de Heere u ondersteunen mocht naar ziel en lichaam beide. Naar omstandigheden mag het op heden weer wat gaan. Heb weer een abces op mijn rug gehad dat nu zo goed als beter mag zijn. Vanmiddag is de weduwe Van Leeuwen geweest met de Lange uit Woerden en met beide dochters en mochten nog een poosje in vrede samen zijn. U had elkaar nog gesproken op de begrafenis van L. Kieboom; och wat is de man nog gauw weg geweest, nietwaar? En laat toch voor velen een ledige plaats na.

Ik had gedacht dat het wat rustiger zou worden op Werkendam, maar zo ik hoorde had Cees Kieboom, Henk en Riena afgesneden dat ze niet op de lezing mochten komen. Ik werd er koud van toen ik het las. Wat moet dat daar nog eens worden?

Nu geliefde vriend moet ik eindigen. Ontvangt u hiermee nogmaals de zeer hartelijke groeten ook van mijn zuster en mij, uw geringe vriendin Annie.

8^e brief

Hasselt, 18 december 69.

Zeer geachte en geliefde vriend en vriendin!

U zal vanmorgen hoop ik de briefkaart ontvangen. Maar daar ben u niet mee voldaan. Ja geliefde vriend, zie mij er maar voor aan, het is mijn schuld dat u zo over uw schrijven in de war bent geraakt. Toen ik uw brief gelezen had, toen had ik u gelijk terug moeten schrijven maar ik had de brief zo gemakkelijk en met zoveel vereniging gelezen en daar ik een vriendin moest schrijven heb ik haar uw brief laten lezen, daar ik er zo groot op zag dat u in deze zo donkere tijd zoveel van des Heeren zoete uitlatingen mocht gewaar worden. Maar toen was de brief weg en daar ik zo kort van gedachten ben kon ik hem zonder weer te lezen niet beantwoorden en moest daarom wachten tot de brief terugkwam. Ja geliefde vriend en dit is de oorzaak dat u in de war is gekomen. Ik wilde dat op die briefkaart niet schrijven; nu u er zo van in de war zijt geraakt; maar geliefde vriend vergeef het mij maar. Want ik heb niet doorgedacht. Toen de brief kwam was ik niet erg lekker en kon de brief zo niet beantwoorden en dacht ik zal hem eerst maar laten lezen. Nu als er huiselijke omstandigheden in gestaan hadden dan had ik dat nooit gedaan hoor! Wees daar maar gerust op maar nu u zoveel goeds van de Heere mocht schrijven, o dat gun ik dan zo een ander ook, dat ze dit tot hun bemoediging mee mogen lezen.

Ja geliefde vriend ik heb tijden in mijn leven gehad dat ik zei: och dat ik dan van ouderen nog maar eens horen mag als dat de Heere toch nog goed doende is van de hemel; om dan daar moed uit te mogen scheppen. O geliefde vriend, wat kan ik mij uw toestand indenken als het zo laag bij ons zelf is afgelopen.

Nu geliefde vriend alles schijnt samen te spannen terwijl ik schrijf dat u vanmorgen wellicht mijn briefkaart zal ontvangen breng de post deze terug omdat er vijf cent porto bij moest. Dus kan het nu niet helpen dat het nu nog langer duurt, want ik had het niet gezien. Veel mensen weten nog niet dat op een briefkaart twintig cent zegel moet. Maar u moet hierover geen bezwaar maken, hoor!

O ja, met de zelfde post ontving ik een brief van Leentje Heijwegen. Zij is net zo'n stumper als u, wat haar ademhaling betreft. Ik weet niet of u haar kent. Zij nam onder de vriendin niet zo'n grote plaats in maar ze willen het er toch allen wel voor houden dat zij van de Heere bearbeid is. Zij schreef dat ze het vaak erg benauwd had vanwege haar luchtpijpen die verlamd zijn. Maar als ze het erg benauwd had mocht het van binnen nog al eens rustig zijn en was eenswillend met wat de HEERE deed; en mocht dan wel ondersteuning hebben uit Psalm 65 vers 2, 3 en 6. Ook dat de Heere Zijn vriendelijk aangezicht deed lichten was haar zo groot. O dat de Heere Zijn volk uit de ruisende kuil had uitgehaald en haar voeten op die Steenrots gesteld had. Zij werd dan ook wel eens van de vijand besprongen. Maar mocht ook gewaarworden dat de Heere haar niet verzocht heeft boven haar vermogen en dan mocht het haar goed zijn wat de Heere doet. Ja lichamelijk is zij even zo'n grote stumper als u.

O geliefde vriend wat was u er goed mee dat u krijgt waard te nemen bij het ontdekkend licht van Gods Geest hoe verarmd u in uzelf was. Maar ook wat een volheid er in Hem was en dat u met wederliefde beziel mocht worden. O 'k kan mij indenken dat u daar wel had willen blijven liggen. O als men in die eeuwige verkiezende liefde ingeleid mag worden, dan blijft er enkel maar verwondering over. Dat de vijand u dit niet gunde is geen wonder, die gunt het ons niet, maar ook de Heere niet dat Die in de harten van Zijn volk dan verheerlijkt mag worden. Daar de duivel een eeuwige vijand van God en Zijn volk is.

Ja geliefde, zo geeft de Heere wel eens op het onverwachts dat dierbare geloof dat door alles heen mag zien. Het is alleen het verschil als het weer opgekeerd is dan wordt men gewaar als dat wij wel van stand maar niet van plaats veranderd worden. En dan zitten wij nog op hetzelfde plekje en komen aan de weet, zoals Zijn dierbaar woord zegt, *dat wat niet is, dat kan niet geteld worden*. Maar geliefde vriend, als de Heere de ziel zo met dat dierbare geloof bedeed, voor zolang ontbreekt er niets aan want het geloof omhelsd. En het laat ook wel zo een zoete nagedachtenis achter dat men het de Psalmdichter na mag zeggen: *geen leed zal het ooit uit mijn geheugen wissen*.

O geliefde vriend wat zal het toch eenmaal zijn om van onszelf verlost te mogen worden. Daar de zonde altijd weer de scheiding werkt tussen de Heere en de ziel.

Geliefde vriend, zondag las ik in Watson die predikatie: *Zalig zijn de reinen van hart, want zij zullen God zien*. O geliefde vriend om kennis gekregen te hebben aan die Fontein die er geopend is tegen de zonde en tegen de onreinheid; en wie de Heere beloofd heeft: *Dan zal ik rein water op uw sprengen*. O, de HEERE zal Zijn volk nooit in hun zelve aanzien maar altijd in Hem en Zijn borggerechtigheid, o, als Die in Dewelke Zijn ziel een welbehagen had en heeft tot in eeuwigheid.

O geliefde als ik dan terugdenk hoe den Heere mij jaren voordat Hij mijn ziel redde dat welbehagen in mijn ziel te openbaren en te verklaren gaf; en het was of de Heere mij meenam naar het paradijs, waar Hij de eerste belofte gaf; dan door kwam te leiden door alle beloften en de ceremoniën onder het Oude Verbond, waarin Hij Zijn welbehagen in openbaarde en verklaarde; toen de engelenzang; dan de doop in de onderdompeling van een duif als de Heilige Geest bij Dewelke Ik een welbehagen heb. Zijn wegvoering in de woestijn, hoe de engelen kwamen en Hem dienden en Zijn

naamloos lijden in de hof, hoe een engel kwam en Hem versterkte. O geliefde vriend, ik mocht door alles heen het welbehagen Gods zien.

En u heeft er wel bevinding van wat zoet dat dit voor de ziel is. Dan is er geen tekort bij. En zo zal u het nu ook ingeleefd hebben. Maar geliefde vriend het is zo waar wat u schreef, dat wij toch zo een donkere tijden beleven. O dan neem ik mijzelf gedurig zo uitgeschud waar en krijg zo mijn vreemdelingschap in te leven. En toch mocht ik zondagmorgen nog weer moed scheppen toen het in mijn hart ging zingen:

't Is de HEER' Die vreemdelingen

Met een wakend oog beschouwd.

En mocht daarna wat lezen uit Watson, *dat zij zullen God zien*. O wat dat zijn zal, dat gelijk als de Heere ons komt weg te nemen het woord vervuld wordt: *Heden zult gij met Mij in het paradijs zijn*. O geliefde vriend, omdat Zijn volk het loon is op Zijn arbeid, komt niets van hen in aanmerking, maar zal de Heere in Zijn Eigen werk verheerlijkt worden. O ja, wat dat eens zijn zal, dat wij eens van ons zelve verlost mogen worden. Dat is niet uit te drukken.

Verder geliefde vriend en vriendin, zie ik de tijd toch zo donker in en acht ze zo gelukkig die de Heere voor het oordeel heeft weggenomen. Och dat de Heere mij maar veel dat lage plekje mag doen inleven wat ik mijzelf door de zonde heb waardig gemaakt. Dan hebben wij niets te zeggen. Och dat de Heere in alles mag geven dát in te leven, ook in Zijn verberging:

Hem dekt met majesteit

Der wolken donkerheid.

O geliefde vriend, dat geeft een de zwijgende mond en een bukkende ziel. Ik moet nu eindigen, doch hoop wel dat u niet al te veel ellende heeft ingeleefd; maar de vijand gunt het u niet. En nu u geen antwoord kreeg kon hij daar gebruik van maken.

Nu ik hoop dat het uw lichaam nog weer eens toelaat om te schrijven maar dat u boven alles mij en mijn lieve zorgzame onbekeerde zuster bij den Heere mag gedenken. Wees u samen in veel liefde gegroet van mij uw, u liefhebbende vriendin, Annigje Grolleman

Geliefde vriend, u moet het maar niet erg vinden dat ik uw brief laten lezen heb, daar het alleen maar ging dat de Heere zo goed voor u was; maar daarom heeft u zo lang moeten wachten. Ik hoop dat u het mij niet kwalijk neemt. Dag hoor! Mag het met uw lichaam nog gaan? Daar het nogal helder weer is hé?

Geliefde vriend ontvangen dit niet van mij, maar als van de Heere. Dag hoor! Uw liefhebbende vriendin Annigje Grolleman.

9e brief

Hasselt, 8 januari 70

Zeer geachte en geliefde vriend en vriendin!

Uw brief met inhoud mocht ik door des HEEREN onderhoudende goedheid ontvangen waarvoor mijn hartelijke dank. Geliefde vriend ik verschrok er eerst van en dacht dat u van mij niet wat wilde aanvaarden, maar las toch dat u het gekregen had om uit te delen. O geliefde vriend, het is niet te vatten, zonder inkomen en zo een dure tijd en dan nog over te houden. Maar o geliefde vriend mocht de Heere de wolken eens doen druipen en onze arme zielen nog weer eens bevochtigd worden. Dit is toch het grootste, om wat van de Heere in ons arme hart te krijgen, nietwaar? Geliefde

vriend dat u nu met zulk mooi en helder weer het nog benauwd heeft, is ook wel het bewijs dat u meer afbreekt. Maar geliefde vriend, de Heere heeft een bepaling gemaakt die wij niet overgaan zullen.

Ik heb een vriendin in Voorthuizen, Betje van de Zwieten, en die mag morgen bij welzijn tachtig jaar worden; leeft al jaren op niets anders dan twee liter melk waar niets anders bij komt dan thee; geen snoepje, zelfs geen slokje water. Heeft al 18 maag bloedingen gehad; en van die twee liter braakt ze ook menigmaal nog. Het is voor ons verstand niet te vatten, nietwaar? Zo zien wij dat de Heere Zijn volk tot wondertekenen op aarde stelt, hé.

Nu geliefde ik was erg blij dat de weduwe Van Leeuwen u zou bezoeken en dat het zo goed gevallen is. En dan is het met recht zoals de apostel zegt, dat toen hij de broeders gezien had mocht hij moed scheppen. En zo is het ook in de ontmoeting met elkaar hé. Geliefde vriend en vriendin, ik schrijf nu maar een kaartje daar ik nogal hoofd- en rugpijn heb. Mocht u mijner gedenken en wees u in liefde samen gegroet van mij uw, Annigje Grolleman.

10e brief

Hasselt, 28 januari 1970.

Geliefde vriend en vriendin met de uwen!

Daar u mij om zo te zeggen, zo veel aanziet als dat u uitziet naar een briefje, zo durfde ik het nu niet verder uit te stellen. Ja troost u maar als dat mijnerzijds ledigheid en vermoeidheid de oorzaken zijn, dat ik u nog niet geschreven heb. Zaterdagmiddag was mijn geliefde vriendin de weduwe Van Leeuwen hier; twee van haar dochters; haar schoonzoon uit Bussum; en vroegde of u op de begrafenis was van onze zo geliefde vriendin de weduwe Duyzer was geweest; maar hoorde dat u er niet was en dit ook niet zou kunnen vanwege uw lichaam. O geliefde wat zijn wij toch zeer veel verloren in vrouw Duyzer. U zal haar hier en daar wel eens hebben ontmoet bij de weduwe Aalbers, vroeger of later wellicht ook bij Kieboom. Nu, twee weken geleden is de weduwe Kieboom hier ook geweest met haar zoon Woud en haar schoondochter die nog al doof was. O wat was zij nog verdrietig! 'k Kan verstaan dat haar gemis groot was, daar ze toch altijd samen waren, hé.

O geliefde vriend als ik terugzie op vroeger o wat is het dan toch eenzaam geworden op aarde. Maar ik denk dat u daar ook wel erg alleen zit, nietwaar? O geliefde vriend, toen ze belden dat B. Duyzer een beroerte had gehad o, toen zei ik in mijn hart: *o Heere, U weet het toch, als dat een mens bij brood alleen niet kan leven. O mocht U nog eens Uzelven komen mee te delen als dat levende Brood dat uit den hemel is nedergedaald.* O dat de Heere nog eens geven mocht Zijn uitnemende liefde die beter is dan de wijn.

Geliefde vriend, ik ben vanwege de eenzaamheid gaan lezen in Goodwin over Jesaja 51, *een kind des lichts wandelende in de duisternis*. Och zo onder het lezen durf ik niet te ontkennen dat mijn hart niet eens verklaard geworden is. Maar als het boek dicht gaat is het weer alsof de wagen stilstaat. O mocht van morgen nog een ogenblik gewaar worden die grote bemoeienissen, hoe de Psalmddichter zo zegt:

*Die Zijn volk als bij de hand,
leidde door woestijn en zand.
Want zijn gunst alom verspreid,
zal bestaan in eeuwigheid.*

O geliefde vriend, om dat aan de weet te mogen komen; Zijn bemoeienissen. Geliefde vriend ik was heel blij dat de weduwe Van Leeuwen u opgezocht heeft. Nu heb ik het mogen begrijpen hoor, als dat u wat gekregen had om uit te delen. O wat is de Heere goed om ons in alle nooddrift te verzorgen en dan nog mee te mogen delen. Geliefde vriend al is het maar een paar regeltjes maar ik zou zo graag willen weten hoe het met u en uw vrouw is. Zelf ben ik op heden erg moe daar onze zuster gistermorgen met haar man is gekomen. Die wonen in Rotterdam en waren verleden jaar 15 maart op de boot gegaan naar Australië, waar ze 15 april mochten aankomen; en zijn nu 19 januari terug mogen komen. Och het is zo groot dat de Heere nog gespaard en gedragen heeft. Ze zijn naar hun zoon geweest, die 13 jaar geleden, toen ze getrouwd waren, daarheen waren getrokken; en verlangden ze zo om hun kinderen en kleinkinderen nog terug te mogen zien. En dat is nu gebeurd. Och zij mogen in de natuur nog een zoete onderlinge liefdeband hebben daar wij nog met vier zusters en 3 broers zijn, maar zij hebben allemaal Godsdienst en missen niets. O wat is het waar wat Groenewegen zegt van Gods volk, *dat zij elkander nader zijn dan de band van d' aardse min*. Anders zou de eenzaamheid nu niet zo groot zijn. Maar geliefde vriend daar ik erg moe en pijnlijk ben - helemaal niet om te klagen, - maar enkel om te doen weten dat de brief nu niet zo groot wordt. Betje schreef beschouw het maar als een liefde- en levensteken. Nu daar de post gehaald wordt, moet ik eindigen. Ik hoop dat ik een volgende keer meer te schrijven heb. Och mocht u mijner gedenken wees u samen in liefde gegroet van mij, uw geringe vriendin,
Annie Grolleman.

11^e brief

Hasselt, 5 februari 70

Zeer geachte en geliefde vriend en vriendin!

Uw zo hartelijk en meelevend briefje ontvangen en begrijpen nu hoe toen het geld in de brief gekomen was. Ja dan geeft de Heere het wel eens in te leven als dat de liefde mededeelzaamheid is. O dat kan mij zelf soms ook zo'n groot wonder zijn! Al jaren nergens op te kunnen rekenen en altijd nog overgehouden. Het grootste vond ik altijd, dan ook nog mee te mogen delen. Daar de Heere ook dit ons nog geeft, daar het naar Zijn Eigen woord *zaliger is te geven dan te ontvangen*. Och geliefde vriend, als ik dat alles overdenk dan kan ik dit met mijn verstand niet bevatten. U leeft ook in een weg van afhankelijkheid en daarom zal u mij enigszins kunnen begrijpen. O het ligt alles maar verklaard, hierin dat de aarde des HEEREN is, mitsgaders hare volheid. En dat de Heere vervuld wat Hij beloofd heeft, dat Hij mij met alle nooddrift naar lichaam en ziel verzorgen zou. O geliefde vriend, dat was in 1939 dat de Heere dit beloofde en Hij heeft nog niet een van Zijn goede woorden doen ter aarde vallen. Durf hier bijna nooit uit te praten want dan zeggen ze in mijn hart, dat ik een brood-God heb, en dan zwijg ik maar liever. Daar de Heere zelf voor de bewijzen zorgt als dat Hij Zijn Woord waar maakt. O had ik ook hierin nooit dat Godonterende- en zielsverwoestende ongelooft. Wat word ik daarin soms gewaar wat ik toch door de zonde geworden ben. Daar het ongelooft altijd de Heere verdenkt. Ja M. Bouman schreef mij dat toen haar broer Kees bij de dokter zulke goede tijding kreeg, hij aan Cornelis (van den Oever) vroeg om met hem en de andere samen naar u te gaan en dat haar broer zelf gereden had. Nu, ik was daar zo blij mee en kon u dit zo van harte gunnen. Daar ik weet wat het leven tussen de Heere en zijn ziel aangaat, Cornelis nog

een eenling in ons land is. O had zo met hem te doen toen hij de weduwe Duyzer moest missen. Temeer daar hij altijd zich zo gemakkelijk tegen haar mocht uitspreken. Maar geliefde vriend, ik heb zo krijgen te geloven dat middellijk of onmiddellijk de Heere het zeker met Zichzelf wèl zal maken. O als de Heere ons er een weinig besef van mag geven, wat Hij ons in het onderwijs die oudvaders heeft nagelaten, dan kan ik dit gedurig niet op.

Zo mocht ik zondag met veel vereniging lezen Watson over *de waarde der ziel*. En daarna in Comrie, de eerste Zondag. Waar in het voorwoord zo aangeraden werd om te lezen en te herlezen, onze Catechismus en noemde ook Van der Kemp nog, die ook zo lief en eenvoudig is; maar om met Comrie de Institutie van Calvijn en de geloofsbelijdenis van Olevianus te lezen. O wat wisten onze oudvaders dat men ijzer met ijzer scherpt! O heb toen zo gemakkelijk gelezen en mocht zo een zoete terug leiding hebben in dat eeuwige verbond der genade waar Christus Borg van geworden was, Die beloofde alles te zullen doen wat de Vader van Hem eiste voor de Zijnen. O dat zoete: *zij waren Uwe en Gij hebt ze Mij gegeven*.

En geliefde vriend, mocht zo zeker geloven om nu in Zijn kracht bewaard te zullen worden door het geloof tot de zaligheid. O *dat Hij het goede niet in nood, onthouden zal, zelfs niet in den dood*. O het was of ik de andere dag er nog iets van gewaar mocht worden, toen het in mijn hart zo ging zingen:

*De Heer' is groot een heerlijk God
Een Koning, Die het zaligst lot,
ver boven alle goôn kan schenken.*

O nu zijn wij in onze geliefde vriendin Betje Duyzer wel veel verloren maar het is niet of ik in gedachten zo maar met haar voortleef. Omdat zij nu alle last der zonde heeft afgelegd en nu nooit meer haar zelfs, maar altijd de Heere mag bedoelen en zich verliezen in Hem, om Hem alle eer lof en aanbedding en dankzegging toe te brengen. Och dat de Heere ons daar maar veel naar doe verlangen, want dat maakt zo los van al het ondermaanse, nietwaar?

Nu geliefde vriend ik zie u in gedachten veel in uw eenzaamheid zo zitten, maar ziende op uw leeftijd en uw zo zwakke lichaam, dan zal het toch niet zolang meer duren. Hoop dat u alles waar u nog aan gehecht is, maar bij den Heere mag kwijt raken.

Nu een paar weken geleden is de weduwe L. Kieboom hier ook geweest met haar zoon Woud en schoondochter. Ik had met haar te doen daar zij haar man heel erg mist en waren altijd zo samen. Och dat de Heere het verlies voor haar en haar kinderen nog mocht zegenen. Nu moge de Heere u geven nog veel te zuchten dat u een gebonden leven mag hebben aan Zijn genadetroon. Och dat u mij dan bij den Heere mag gedenken en wees u samen in liefde en zeer hartelijk gegroet van mij, uw u liefhebbende geringe vriendin,
Annigje Grolleman.

Och geliefde vriend wat zijn wij er goed mij als wij die rechte zelfsverfoeiing zo mogen inleven; o dan mag Hij wassen en wij minder worden. Dag hoor.

12^e brief

Hasselt, 19 februari 1970.

Geliefde vriend en vriendin!

Uw brief mocht ik ontvangen. Het is nu avond dat ik een begin maak, daar het voor mijn gevoel geen brief is die ik zo maar eerst kan laten liggen om ze dan eens te beantwoorden. Daar er op zulk een schrijven heel wat af kon komen. Ik was vandaag ook niet erg lekker. Ik denk ook van de sneeuw daar ik moeilijk tegen kan. Wat is het de laatste tijd guur weer, hé. Ik kan mij indenken dat u het er ook moeilijk mee heeft gehad.

Eerst toen u het kind door verdrinking moest missen en later weer in verwachting zijnde het gewaar mocht worden dat de Heere het weg zou nemen en u daarvoor ingewonnen mocht worden. Och het is toch zo groot als de Heere dan nog zulke bemoeienissen met een mens komt te houden. En dat u toen ook mocht zien op de lijdende Borg. En daar kwam, voor zolang dit levendig bij u was kracht in mee. Maar u zal na alles ondervonden hebben als dat men in zulke omstandigheden wel veranderd van gestalte maar niet van plaats. Dit verklaart u zelfs dat u daarna telkens in omstandigheden uw vijandschap gewaar wordt. Ja, dat is onze grondslag waren wij door eigen schuld in terecht zijn gekomen. Dat u eens het tegendeel gewaar werd als dat uw gelukzaligheid daarin verklaart werd, om de Heere alle eer, lof en eer toe te brengen. Zo hebt u er toen wat van geproefd wat zalig worden eenmaal zijn zal.

Maar geliefde vriendin, nu schrijft u dat u telkens maar zo uw vijandschap gewaar wordt. Och dat de Heere u hierin onderwijzen mocht, als dat Hij daartoe gekomen is om de vijanden met God te verzoenen. Ja geliefde, nu weet de Heere wel wie en wat wij zijn. Maar als wij met ontdekkend genadelicht bedeed worden, dat wij het zelf ook gewaar worden wat wij door de zonde zijn. En nu is dat niet aangenaam, maar wel noodzakelijk. O nu zou ik u gunnen dat u vanwege de inleving gewaar mag worden dat u de maat vol maakt en er uwerzijds geen doen meer aan is. O dat met God verzoend te mogen worden door de dood Zijns Zoons en in te leven dat:

Brandoffer noch offer voor de schuld

voldeden aan uw eis noch eer.

Toen zei Ik, zie Ik kom o HEER!

De rol des boeks is met Mijn Naam vervuld.

Mijn ziel u opgedragen,

God maar alleen kan behagen.

O dan zal die Borg voor u noodzakelijk, dierbaar en onmisbaar worden. Daar de Heere maar enkel in Zijn Eigen werk verheerlijkt zal worden.

Ja zo mag een mens dan wel eens een leerzame en zoete onderwijzing hebben, maar geliefde, wij zullen eens aan de weet komen dat God wil dat aan Zijn gerechtigheid genoeg geschiedde en dan moeten wij óf door onszelf óf door een Ander betalen. En hoe meer u aan u zelf mag ontdekt worden des te onmogelijker zal het voor u worden.

Geliefde, ik kan u wel verstaan dat u schrijft dat u uw vijandschap zo gewaar wordt. O toen ik dit zelf ingeleefd heb, dat was in 1935, o had ik gekund, dan had ik het bestaan Gods ongedaan gemaakt. En ik wist dat ik vanwege mijn vijandschap verliezen moest en wenste dat er geen God was. Toen aan de weet gekomen dat onze ouden de zonde *een Godsmoord* noemden. Maar o daar kwam de Heere Zich in Zijn volmaakte wet te openbaren als dat God volmaakte liefde, volmaakte gehoorzaamheid eist ja alles volmaakte kwam te eisen, omdat Hij ons alzo geschapen had dat wij dit konden doen. O kan niet zeggen hoe ik de volmaaktheid van God zo zag als in alles heilig en goed. En dat ik nu het tegenovergestelde gewaar werd in mijn hart, zo kwam ik daar in de

dadelijkheid door de wet aan de wet te sterven en werd daar onder het oordeel besloten. Maar geliefde, daar kan de Heere met eerbied gesproken ons geen kwaad meer doen. O wat zou ik u gunnen om in die totale onmogelijkheid gebracht te worden.

Nu zijn de wegen die de Heere met een mens komt te houden zo onderscheiden; en wat zou het groot zijn als u op de akker van Boas mocht gebracht zijn. O dat meevallen dat er dan wat voor u bij mag zijn. Hoewel u dan ook zeggen zal: *nademaal ik een vreemde ben*. O dat wij onze gescheiden staat mochten inleven om zo door ontdekkend genadelijk onderwezen te mogen worden waarvan en waartoe wij verlost moeten worden. Dat die man tegen u zei: *dit loopt alles op niets uit*. Ja, als er niet meer zal gebeuren kan hij gelijk hebben. Maar daar de Heere begint daar voleindigd de Heere ook. Och dat de Heere u een aangebonden leven moge schenken aan de troon der genade in de gedurige verzuchtingen:

*Verlaat niet wat Uw hand begon,
O Levensbron,
Wil bijstand zenden.*

Hoop dat u veel mag opmerken wat de Heere door Zijn Woord en Geest tot uw ziel mag spreken. Daar de Heere altijd een waarmaker van Zijn Woord zal zijn.

Nu geliefde moet ik eindigen, ik hoop niet dat ik u met mijn schrijven bezwaar. O, mag wel eens moed scheppen dat de Heere beloofd, dat Hij de blinde zal leiden en dat op die weg waar zelfs de dwaas niet zal dwalen. Daar ik mij zelf gedurig als een blinde en dwaze kom waar te nemen. O het is niet uit te drukken wat wij in onze grondslag geworden zijn.

Nu moge de Heere u samen ondersteunen in uw zo eenzame en moedbenemende omstandigheden. Nu als de krachten het nog eens weer toelaten hoop ik nog eens weer wat van u te horen. Och kan wel begrijpen dat uw man dan vaak te moe is, maar hoop dat u het dan nog maar eens doet. Hoop maar dat het nog wat beter mocht worden, maar terugziende wordt het eerder minder, nietwaar? Och, nu maar voor alles ingewonnen te mogen worden. Moge de Heere geven elkander te gedenken en wees u samen in liefde gegroet van mij, uw u liefhebbende vriendin,
Annigje Grolleman.

13^e brief

Hasselt, 9 maart 70.

Zeer geachte en geliefde vriend en vriendin!

Nu weet ik niet eens meer van wie ik het gehoord heb, ik vermoed van Werkendam, maar dat u jarig was geweest. Och geliefde vriend, al heeft u dan een zeer stumperig lichaam, toch zou ik zo hopen dat u voor uw geliefde en zorgzame vrouw, kinderen en uw vrienden, noch wat gespaard mag blijven. Ja uw zoon uit Bilthoven heeft wel eens gezegd, dat hij zijn vader zo gelukkig achtte en zichzelf zo ongelukkig. Nu geliefde vriend, dat is nog geen geringe weldaad dat uw zoon zijn ongeluk mag gewaar worden. Temeer daar men dit zo weinig meer hoort. Ja dan moet ik bij mijzelf zeggen: *o dat de Heere mij maar aldoor met Zijn ontdekkend genadelijk mocht komen te bedelen*. Ik weet niet of ik het u geschreven heb, maar dat ik onder het lezen van Charnock zo zeggen moest: *o wat heeft Ledeboer toch terecht geleerd, als dat dit des mensen grootste ellende is om zijn ellende niet te kennen*. Ja zouden wij dit niet krijgen in te leven door Gods ontdekkende genadelijk, dan zouden wij toch ook niet

weten wat wij met Jezus moesten doen. Waar geen schuld is, daar is een Borg overbodig, nietwaar?

Maar geliefde vriend, daar het toch zo eenzaam wordt op aarde; o dat de Heere zo uw broze en zwakke lichaam nog wat ondersteunen mag en wat sterken. Daar de Heere toch een bepaling gemaakt heeft, die wij niet overgaan zullen. En dat u zo nog wat gespaard mag blijven. In de waarneming kom ik ook veel aan B. Duyzer te missen. O zij schreef nog al eens en dan is er toch gemeenschap en een samenleving. Ja geliefden, u woont wel ver weg, maar hoop toch dat u van die kant nog eens een mens krijgen mag. Och het begroot mij dan zo als dat ook het schrijven u zo zwaar valt. Kon u dit nog wat met gemak doen, dan zou dat nog heel wat zijn. Maar och dat wij het toch maar onvoorwaardelijk goed mogen vinden, zoals Job eens zeide: *Hij brengen over mij, wat Hij over mij bescheiden heeft.*

Och, geliefde vriend, wat zouden wij er toch goed mee zijn als wij onze belijdenis een weinig praktikaal mochten beleven. Want daar zal het toch op aankomen, nietwaar? Och geliefde vriend, wat zou het mij groot zijn om het altijd in de dadelijkheid te beleven. Hetzij in mijn ellende of mijn armoe. Want dan zou ik toch weten waartoe ik Hem nodig had. Daar Pilatus terecht gevraagd heeft: *wat zullen wij dan met Jezus doen?*

Nu geliefde vriend, ik hoop dat uw zwakke lichaam toch nog wat lezen in de oudvaders toelaat, te meer dat het daarin nog het meeste mee mag gevallen.

Als het steeds nog zo koud blijft en de natuur met veel sneeuw, zal dat nog wel invloed op uw lichaam hebben. Ja al kom ik heel niet buiten dan de merk ik dit toch nog.

Mijn zuster is op heden erg aan het tobben met eczeem. Ze had het al een hele tijd, maar stelde het maar uit om er mee naar een dokter te gaan. Maar een week of vier geleden heeft ze het dan toch gezegd, toen de dokter hier was; maar is het nadien erger geworden en is nog onder behandeling van een specialist in Zwolle. Waar ze donderdagmiddag heen moet bij welzijn voor bestraling. Zij mag niet met de handen in het water komen. Maar wij vinden, dat de handen al het meest opgeknapt zijn. Maar nu is verleden week heel onverwachts onze zuster uit Amsterdam gekomen en die heeft nu het grootste deel van de schoonmaak voor haar gedaan. Nu daar zijn wij blij mee, dat kan u wel denken. Die is 65 maar veel sterker als een Rika. Och, zo is er altijd nog een meevallen.

Maar geliefde vriend, mocht de Heere nog eens bij vernieuwing zeggen: *Ziet hier ben Ik. Ziet hier ben Ik!* O wat zou dat een meevallen zijn. Verder neem ik mij toch zo uitgeschud en zo ellendig waar. O dat wij onzerzijds nu maar nooit anders doen dan de Heere te vermoeien, om zo te zeggen. O daar de zonde altijd de dood werkt.

Nu geliefde vriend, heb zo maar een paar lettertjes uit liefde en liefdeplicht tegenover u geschreven. Och ik hoop dat het nog een weinigje gaan mag. Och ik heb niet te klagen over de Heere, maar wel over mijzelf. En ik acht ze toch zo gelukkig die de zonde te boven mogen zijn.

Nu ontvangt u dan hiermede zeer hartelijke groeten van mijn zuster en mij, uw u samen liefhebbende geringe vriendin,
Annie Grolleman

14^e brief. Aan weduwe De Jong; na het overlijden van Dirk de Jong

Aan Mej. De Wed. M. de Jong - Deelen,
 Opperduit 366
 LEKKERKERK (Z.H.)

Hasselt, 21 april 70.

Geachte en geliefde vriendin met de uwen.

Uw brief mocht ik ontvangen waarin u schreef over de laatste dagen van uw man; daar hij toch zo een vreselijk vermoeid en tobberig lichaam had. Och ik kan mij zo indenken dat de eenzaamheid groot is voor u en de ledigheid nameloos. Och ik had al wel eerder willen schrijven maar ziende hoeveel u kwijt is, kon ik er haast niet aan beginnen.

Zoals u wellicht wel weet is uw zoon uit Bilthoven hier geweest. Och mocht den Heere in de lijn der geslachten eens doorwerken, daar er bij uw zoon wel overtuiging ligt. Och mocht het met ontdekking gepaard gaan daar het anders menigmaal overgaat en wat zou dat erg zijn. Daar het voor de kinderen toch zo erg is om een biddende vader te verliezen. Nu geliefde, ik hoop dat u uw steun en troost bij den Heere mag zoeken en vinden daar u daar buiten niet anders dan teleurstelling zal opdoen.

Door dat de afstand van de vrienden groot is kunnen die ook niet zo vaak komen. Ik meen dat de dochter van Anna Kieboom nog wat dicht bij u woonde. En zo zij toen schreef, mocht zij uw man nog al eens bezoeken. Geliefde vriendin, als zij bij u komt zal u haar dan de groeten van mij willen doen? Och ik word zo vergeetachtig dat ik nu niet eens meer weet of ik haar op haar laatste brief wel of niet terug geschreven heb. Maar och, laat zij dan maar eens eerst schrijven, daar ik hoop dat zij wat te schrijven heeft.

Och geliefde, ik hoop dat u in het grote gemis dat u heeft, maar gedurig mag zien op wat uw man heeft afgelegd en aangedaan. O als u daar in komt dan is hem dit toch zo te gunnen, daar hij een dubbele verlossing heeft aangedaan. O geliefde, dat u met uw eigen toestand maar aan de Heere verbonden mag zijn om den Heere gedurig te benodigen.

O wat zou ik u gunnen, hoe het destijds - ik geloof dat het nog in de oorlog was - dat de Wed. Van Vliet in Gouda haar man moest missen. De man had een vreselijk smartelijk ziekbed wegens kanker dat in het laatst ook in het gebeente zat. Zodat een paar weken voor zijn sterven zo maar zijn been brak. De man mocht ziende op de lijdende Borg daaruit veel ondersteund worden., en mocht zijn vrouw aan de Heere achterlaten. Hij had haar getrouwd toen ze al ziekelijk was volgens de dokter t. b. c. in de ingewanden. Zij is altijd een zeer zwakke vrouw gebleven. Och Gods Woord zegt zo, als dat de Heere Zijn volk als wondertekenen op aarde zal stellen. Nu dat is bij velen van Gods volk waar te nemen. Als men ziet op Dirkje Blonk en Betje van Zwieten, en als ik zie op mij zelfs daar ik voor jaren al terug gedurig in het dadelijk gezicht van de dood lag. Maar wij zien dat een mens niet sterft omdat wij ziek zijn, maar omdat onze, van den HEERE vastgestelde tijd, daar is. Want anders bleven zwakke mensen niet leven en sterke mensen stierven niet plotseling, meestal nog in de kracht van hun leven.

Ja zo heeft tot hiertoe de weduwe Van Vliet nog jaren geleefd nadat de Heere haar man had weggenomen, die zo in liefde voor haar zorgde. Maar geliefde, ik moet nog

de brief krijgen daar zij de eerste keer in schrijft over het gemis van haar man; maar altijd dat ze het hem zo gunt dat de Heere hem tot Zich genomen heeft. Nu is het wel een vrouw waar ook de vreze Gods in ligt en die o zo graag alleen in haar huisje is en veel in de oudvaders leest. Zij is nu 82 of 83 jaar. Heeft wel iemand die het werk wel voor haar doet, maar is nog graag alleen. Kinderen hebben ze nooit gehad. Wel had zij altijd veel bezoek van de vrienden. Zij is meer een bekommerde vrouw die er zo naar uitziet of de Heere hier haar banden nog eens los mag maken.

Ja geliefde, ik schrijf u dit om u te doen weten dat er meer zijn die alleen zijn en een eenzaam leven hebben. Maar waar de Heere het in alles met Zich Zelfen heeft wel gemaakt. En heus geliefde, dat zou ik u zo gunnen. Dan zou u ook nog alleen kunnen zijn, nietwaar?

Geliefde wat heb ik toch eigenlijk wel eens met veel verwondering hier over liggen denken, dat waar ik zo jaren terug al van u samen hoorde door de oude juffrouw Aalbers, die vroeger in Hasselt gewoond heeft; en ook door De Ridder en zijn huishoudster Gé van Dijk. Toen in die tijd uw kind verdronken is en dat ik u de laatste paar jaar pas leerde kennen en u samen ontmoeten mocht nadat u eigenlijk bij de Kieboom kwam, en die ook bij juffrouw Aalbers kwam. O wat zijn de wegen en leidingen des HEEREN toch wonderlijk met Zijn volk, nietwaar? Het zal wellicht ook wel gekomen zijn doordat uw geliefde man wellicht toen al zo een zwak lichaam had en zijn boerderij had; dus daardoor een druk en bezet leven. Zo zien wij als dat er toch niets bij geval gebeurd. En dan houdt al onze redeneren op en blijft er enkele maar verwondering over.

Nu geliefde vriendin, neem mij niet kwalijk dat ik wat lang heb gewacht. Was ook niet zo erg lekker en heb veel gal gebraakt. Op heden mag het zo naar omstandigheden weer wat gaan. Nu ontvangt u hiermee de zeer hartelijke groeten. Och dat de Heere u maar veel aan de oudvaders mag verbinden en daar uw hart in verklaart mag worden. De oude Knoester van Scheveningen zijn vrouw is in '53 overleden en was toch zo'n lief mens. Maar nu schrijft hij, daarna mag het wel eens zijn dat hij veel in de oudvaders leest, want dan is het hem of hij zijn vrouw hoort praten.

Nu geliefde, moge de Heere u leren en ondersteunen en weest u met de uwen in liefde gegroet. Moge de Heere geven om elkander in de verzuchtingen te gedenken. Dag hoor, met de groeten van mijn zuster en mij van uw zeer geringe vriendin
Annigje Grolleman.

Dag hoor, met de groeten. Hoop dat u lichamelijk nog wat gezond mag zijn. Dag hoor!

A. Grolleman
Eikenlaan 34
HASSELT (OV)

15^e brief.

Hasselt 29 mei '70.

Geliefde vriendin met de uwen!

Daar het toch al een tijdje geleden is sinds ik u geschreven heb en geen bericht terug heb gekregen, zo wil ik toch eens horen hoe dat het zo is. Ja geliefde, dat u te lusteloos

zal zijn om te schrijven nu u voor uw gevoel zo eenzaam ben achtergebleven, zo zal ik mij dit heus kunnen indenken. Ook heb ik steeds gedacht dat u wel eens naar de weduwe L. Kieboom zou gaan. Temeer daar zij ook zo eenzaam is. Ja, ze heeft wel haar kinderen om haar heen en die heus wel alles zullen doen wat ze kunnen, daar er liefde was onder elkaar. Maar heb tot hiertoe nog niets gehoord dat u daar geweest is. Geliefde, hoe is het zo? Is uw jongste dochter van zeventien jaar, zo u toen meende en schreef, veel bij u thuis. Ja zij zal toch ook haar vader missen. Daarom hoop ik dat u hierin veel meeleven van haar mag hebben.

Maar het allergrootste zal zijn dat u gewaar mocht worden de ondersteuning van Boven. O uw geliefde man zal u toch gewisselijk bij den Heere achtergelaten hebben; en de Heere belooft dat Hij een Man der weduwen en een Vader der wezen zal zijn. O dat de Heere u hierin op Zijn Eigen woord mocht geven te pleiten. Och geliefde, het zal u moeilijk vallen van huis af te gaan, te meer daar u altijd gewend was samen te gaan. Maar als u dit dan niet kan, probeer dan uw hart eens uit te praten op het papier. Een mens heeft toch behoefte aan meeleven.

Laatstleden kreeg ik nog een klein briefje van de dochter van Anna Kieboom en heb haar gevraagd of zij u nog eens op de wilde zoeken. Maar geliefde, wat zou ik u gunnen dat de Heere het met Zichzelf wèl maakte. Daar de Heere alleen maar een hartvervullend Wezen is. Geliefde vriendin, u zal wel niet zoveel bezoek krijgen. Daar er zo weinig meer zijn die men verwachten kan. En zo u weet is Cornelis (van den Oever) al een hele tijd dat die nergens kan komen vanwege de ontsteking in zijn been. Verleden week zijn hier C. Bouwman met zijn beide zusters Mijntje en de weduwe Schouten uit Giesen geweest. Ik denk dat ze beiden wel op de begrafenis van uw man zullen geweest zijn. Hoewel ik niet zo erg goed was mochten wij toch in liefde verenigd samen zijn. Nadien hoorde ik dat de vrouw van Gerrit Bruigom een levenloos kindje had gekregen waar zij nog al erg aan geleden had wegens veel bloedverlies. Zo u weet is hun oudste kind heel ongelukkig. O geliefde, wat heeft de zonde toch al teweeg gebracht, nietwaar?

Hoe mag het met uw dochters zijn die aan spierverslaving lijden? O geliefde, ziende op alles wat uw man afgelegd en wat hij aan gedaan heeft, o dan kan ik enkel maar jaloers op hem zijn. Hoewel mijn hart soms met veel verlangen uit ziet zoals de Psalm dichter zegt:

*Hoe branden mijn genegenheên,
Om 's Heeren voorhof in te treên.*

Och dat de Heere ons maar los make van de aarde en naar Hem dat alleen alles vervullende wezen ons doel verlangen. O wat heeft Lodensteyn het terecht gezegd:

*Hier beneden is het niet.
't ware leven, lieven, loven;
is maar daar mijn Jezus ziet.*

O dat uw geliefde man nu alle gemis, alle zonde en smart daarover te boven mag zijn. Geliefde nu kan ik niet zoveel schrijven. Voor de Pinksteren was ik ook nogal verkouden geweest en nu verleden week opnieuw kou gevat. Moest veel hoesten maar daar ik niet zoveel koorts had dacht ik, dat het nog wel gaan zal. Maar dinsdag is de dokter toch geweest en moest toen penicillinecapsules gebruiken met een hoestdrank. Ik kan niet anders zeggen dan dat het hoesten wel wat minder wordt maar gevoel mij toch niet erg goed. De Heere weet wat Hij over ons besloten heeft, nietwaar?

Nu hoopt morgen bij welzijn onze zuster uit Rotterdam met haar man te komen en zal Rika dan eens even weg kunnen. Daar ze dit altijd om de beurten deden om dan voor mij en de huishouding te zorgen. Zo kan dit verleden jaar niet doordat onze zuster met

haar man toen tien maanden naar Australië zijn geweest naar hun zoon die daar 13 jaar woonde en die ze nog nooit terug gezien hadden. Het was een maand heen en een maand terug met de boot; en zijn toen acht maanden bij de kinderen geweest. Nu wilde ik het helemaal uitstellen nu ik minder goed was. Maar dat hoefde tenslotte ook nog niet.

Met de Pinksteren heb ik toch met zoveel insluiting in Ambrosius gelezen. Zodat ziel en lichaam er door verkwikt mochten worden.

Maar geliefde, nu laat mijn lichaam niet toe om meer te schrijven, dus moet eindigen en hopen dat het een andere keer beter mag gaan. Hopen dat u eens schrijft hoe het met u en de uwen gaat.

Nu wees met de uwen in veel liefde zeer hartelijk gegroet van mij uwe liefhebbende, geringe vriendin,
Annie Grolleman.

Moge de Heere geven om elkander te mogen gedenken. Ook de groeten van Rika. Dat uw zoon uit Bilthoven hier toen geweest is heb ik u toen, meen ik, geschreven. Mag ik nu eens horen hoe het met u is? Ja het zal wel stil en eenzaam zijn, te meer daar u veel zorg over uw man had. O wat was het toch lichamenlijk een stumper hé? Maar o dat wonder: *en God zal alle tranen van hun ogen afwissen*. Dag hoor!

16e brief.

Hasselt, 29 oktober '70.

Geliefde vriendin met de uwen!

U zal wel zeggen, nu hoor ik nooit meer wat. Och het is toch niet dat u geheel uit mijn gedachten is. Maar wel denk ik vaak er aan, - hoewel ik weet dat er niets bij geval gebeurd, - en vindt het dan zo jammer, dat waar ik jaren van uw man gehoord heb. Ja toen ik hoorde van het grote leed dat u samen getroffen had toen uw jongetje verdronken is, dat ik uw man en u maar zo kort gekend heb. Hoorde altijd van u door de oude vrouw Aalbers toen uw man daar nog kwam. Of u ook nog omgang gehad heeft met C. de Koning en zijn vrouw Cornelia dat weet ik niet; maar doordat de dochter van de fam. van Dijk uit Zwolle - zij was toen de weduwe Bakker en had in Apeldoorn gewoond nadat de Ridder overleden is - heeft zij nadat haar zuster overleden was de man van haar zuster toen getrouwd en wonen in Hardinxveld. Maar doordat haar ouders in Zwolle woonden kwamen zij zodoende hier ook wel eens met de Ridder, en hoorde dan gelijk van de vrienden die daar zo in uw omgeving woonden. Cornelia de weduwe De Koning is ook nog wel eens geweest. O dat kon dat mens aangenaam praten hé!

Ja geliefde, zo u wel zal opmerken ben ik helemaal verzeild in vroeger. O wat zijn er toch veel van die lieve vrienden weg en wat is er weinig voor in de plaats gekomen. Vandaar dat het zo eenzaam is op aarde. Ja geliefde vriendin, dat zal u ook gewaar worden. Toen uw geliefde man nog leefde moesten de vrienden al van ver weg komen en daar ze ook bijna allen oud zijn en hetgeen waarvoor ze kwamen weggegaan is, daardoor zal u maar weinig bezoek krijgen.

Och geliefde, dat u de God van dat volk tot uw Deel mag krijgen dan krijgt u Zijn volk toe. Geliefde wat zal u daar goed mee zijn in uw grote eenzaamheid. Want dat u

uw man heel erg mist kan ik mij zo indenken. De weduwe Kieboom en de weduwe Swets missen ook beiden zoveel aan hun man.

Geliefde vriendin, komt u dan nog wel eens op Werkendam. Ik hoor er weinig van; ik meen dat u er geweest was met de begrafenis van J. W. van de Heuvel; de vader van Henk en de Dina. En dat toen Hermet er ook geweest was de zondag over. Och ja kan wel begrijpen daar u ook niet zo sterk bent dat u daar ook weer tegenop zie, of ze moeten u brengen of halen. Ja zo kan uw leven niet anders dan eenzaam zijn, temeer daar uw man ook zo zwak was en u jarenlang de zorg had om een zieke man. Wat was het toch een stumper wat zijn lichaam betreft. Daarop ziende is het een dubbele verlossing voor hem geweest en zal u dit uw man wel kunnen gunnen. Maar kan mij ook uw grote eenzaamheid indenken.

Ja ik had wel verwacht dat u zelf eens geschreven had. De dochter Anna Kieboom uit Sleewijk zal zeker nog wel eens komen. Enige weken geleden belde ze bij mijn broer op of ze komen mocht. Rika was daar net en het was toen een paar weken erg druk geweest, dat ze van Werkendam, van Brakel en van Nederhemert en ook nog een auto vol van 's Gravendeel geweest hadden. Ik was zelf erg moe en mijn zuster ook.

Och die tobt zoveel met het exceem. Zij is dinsdag weer naar de specialist geweest en die zegt dat ze kalm moest leven want dat het uit haar zenuwgestel voortkomt. Nu toen heeft Rika gezegd, dat ze eerst nog wat moest haasten daar het zo druk was en heb haar daarna geschreven dat ze wel een keer komen mocht. Het wordt nu wel weer wat rustiger. Toen ze van Werkendam geweest zijn, Marie Kieboom met haar man en zoon en dochter, kwam die middag Hermet uit Gouda ook. Dat mocht toch zo gemakkelijk vallen. Het maakt zulk een verschil als ze komen dat ze zelf wat praten of dat ik het alleen moet doen. O toen Cornelis geweest is, dat mocht toch zo verenigd zijn, was daar geheel van verkwikt. Alida was er ook bij, maar die was erg moe en vond ik er zo vervallen uitzien. Ja ze is ook tachtig jaar, maar het zal mij niet verwonderen als ze voor de laatste keer geweest was. Toen ze verleden week geschreven dat Jan Ome zo ziek was en niet geholpen kon worden en Ai van Doorn was ook erg ziek. O ik werd toen zo verdrietig, het was net of er niets over zou blijven.

Maar geliefde, mocht daarna zo vertroost worden uit Psalm 23. *De God des heils wil mij ten Herder wezen*, enzovoort. O dat zoete dat daar in mee kwam. Zodat de Heere het in alles met Zichzelf wel maakte. En dan die laatste regels:

*Hij sterkt mijn ziel, richt om Zijn Naam mijn schreden
in 't effen spoor van Zijn gerechtigheden.*

O mocht toen zo in de gangen van de vernederde Borg ingeleid worden. Hoe Hij dat spoor der gerechtigheid effen gemaakt had en de verheerlijking van alle deugden Gods. O hoe Hij veracht was geweest en de onwaardigste onder de mensen en dat de zonden van de ganse kerk op Hem gelegd zijn en dat door Zijn striemen ons de genezing geworden is. O daar mocht zoveel zoete vertroosting in meekomen, zodat de Heere het alles met Zichzelf wèl maakte en ik aan de Heere genoeg mocht hebben. O dan is het alles goed wat de Heere doet.

Wij hadden deze week een nare week daar er een vrouw die dicht bij ons woont aan de Eikenlaan vrijdagavond door een auto werd aangereden en was gelijk overleden. Zij is gisteren op haar 55e verjaardag begraven. Zij kwam terug van het melken. O moest maar zeggen, het had Rika ook kunnen zijn. En wat onderscheidt ons dan nog. Zij was godsdienstig maar verder nooit wat gehoord. O wat is het erg! *Zo zijt dan altijd bereid, want gij weet niet in welke ure uw Heere komen zal.* Ze hadden nog twee

ongetrouwde kinderen, een in de verpleging en de ander die een melkzaak heeft en op trouwen stond. Dan is het voor zo'n man ook erg hé?

Ja, de auto's zijn zo gemakkelijk want men kan voor de deur instappen en is aan geen tijd gebonden, maar o als men dan leest dat er door elkaar negen doden per dag vallen! Wat een zee van ellende voor hen die ze zo thuis krijgen. En dan de stumpers die er overblijven die voor hun gehele leven vaak ongelukkig zijn. Dan wordt het gemak dat de auto meebrengt duur betaald, hé? Ja men leest het dagelijks maar hoe dicht bij het gebeurd hoe meer weet men ervan heeft. En zo is het in alles zo maar wat de Psalmddichter zegt,

Dat het best van onze beste dagen

Baart dikwijls zorg, geeft dikwijls stof tot klagen, enzovoort.

O gelukkig die het leed nog aan hun ziel geheiligd mag worden.

Nu geliefde vriendin, ik heb al zo vaak de pen neergelegd en moet nu eindigen. Ontvangt u hiermee met de uwen de zeer hartelijke groeten van Rika en mij. Uw geringe vriendin,
Annie Grolleman.

Hoe mag het zo met de dochters van uw man gaan die spierverlamming hebben? Een nicht van de broer zijn vrouw die 8 augustus overleed en die naast ons wonen, die heeft het verleden jaar ook zo in eens gekregen; maar dat is zo droevig en gaat zo hard achteruit. Verleden week dachten ze dat ze zo maar in een klein stukje vlees zou stikken. Die kan ook haast niet praten, erg droevig. O wat heeft de zonde toch al teweeggebracht hé? Nu dag hoor!

17e brief.

Hasselt, 15 januari 71.

Geachte en geliefde vriendin met de uwen!

Daar ik van de weduwe Van Leeuwen hoorde dat u daar was geweest. Ja geliefde ik kan mij uw grote eenzaamheid zo voorstellen. Want al gaat u dan nog eens hier en daarheen u komt toch weer in een ledig huis terug. Uw man was, als hij niet in een ziekenhuis lag altijd thuis en het was zo een zorgzame, goedaardige man en daar u hem al zoveel jaren in alles bij moest staan, zodoende is het gemis des te groter. De weduwe Kieboom mist ook zoveel aan haar man daar die ook zo zorgzaam was in alles.

Ja geliefde, zo komen wij allen een keer voor eigen rekening alleen te staan. Gelukkig die dit hier eens in mag leven en gedurig maar weer om met onszelf aan het eind te komen.

Nu geliefde, ik had u al wel eens eerder willen schrijven maar kon dat niet. U zal wel gehoord hebben dat ik vanaf begin november al een of ontsteking heb en wel aan het ene oog daar ik mee zien kan, heb er veel pijn aan geleden. Maar de Heere heeft het gedurig met Zichzelven wel gemaakt. Ja geliefde, had groot verlangen dat de Heere mij weg zou nemen als het in Zijn raad mocht bestaan. En zag er naar uit dat de Heere mij los mocht maken. Maar dat gebeurde niet. Och nu ligt het nog al eens in mijn hart: *Hij brenge over mij wat Hij over mij bescheiden heeft.*

Geliefde, nu is de dokter met een specialist geweest en die zei, het kon nog wel vier maar ook nog wel zes weken duren. Daar het uit de ziekte van het lichaam mede

voortkwam. Nu ben ik blij dat ik met de donkere bril op zo onder het lampje wel zien kan en schrijven. Want lezen kan ik niet, maar heb een schoonzuster die goed lezen kan en die doet dit voor mij.

O geliefde, ziende op de verzorging dan kan ik het gedurig niet op, daar die dierbare Borg moest zeggen, dat Hij niets had waar Hij Zijn hoofd op neer kon leggen. Rika was ook helemaal op van de zenuwen. Ze had het zich alles zo aangetrokken. De beide zusters zijn steeds om beurten wezen helpen en vinden dat Rika nu wel iets vooruit gaat.

Nu geliefde moet ik nodig eindigen. Heb al telkens de pen weggelegd. Ontvang u hiermee de zeer hartelijke groeten van mij, uw u liefhebbende vriendin,
Annigje Grolleman.

18^e brief.

Hasselt 5 april 71.

Geachte en geliefde vriendin met de uwen!

Daar het nog al eens in mijn gedachten komt u een paar lettertjes te schrijven. Maar u weet hoe dat soms is. Er is zo vaak iets dat tussen beide komt. Hoe mag het zo met u zijn? Ja de eenzaamheid daar u in geplaatst ben sinds dat uw man overleden is, dat blijft. Maar zal de ene keer wel draaglijker zijn dan de andere, maar het leven gaat door. En dat toch vanwege de zonde niet anders is dan moeite en verdriet. Daar u ver weg woont zal u ook niet zoveel bezoek krijgen, wel? Och het grootste zal zijn als de Heere u mag verenigen met Zijn doen. Het zal nog groot zijn als bij uw uitwendig gemis uw inwendig gemis ook nog wat mocht blijven en u dit aan de Heere mag verbinden. Daar dit toch de alleen veilige weg is. Daarbij is het voor ieder zo een persoonlijke zaken. Het mocht zijn dat de Heere dit eens mocht vervullen. Dan zal u Zijn volk toe krijgen. Maar geliefde, de Heere alleen is toch zo een alles vervullend Wezen.

Nu, zelf tob ik nog al door met mijn ogen. Maar mocht het mij verleden week zo een wonder zijn dat ik na al dat getob er nog mee kan zien. Nu gaat schrijven beter als lezen, dat kost meer inspanning. Zondags leest de vrouw van onze jongste broer mij altijd een predikatie voor. Rika heeft geen sterke stem en kan dit niet hoewel zij het graag doen wil. Maar die is ook al van streek vanaf dat ik de ontsteking kreeg en er zo van gebraakt had. Ze was geheel overspannen, heel slecht eten en weinig slapen en ging zo beven. Dat laatste is middellijk nog het meest mogen opknappen, maar verder is zij nog niet zoveel waard. Ja, dat soms een hele zorg geeft. Hoewel ik niet kan zeggen dat ze pijn heeft of bijzondere klachten.

Zo ik uit de verte hoor gaat het met Dirkje Blonk ook terug. Och het is haar wel te gunnen na zo een lijdensweg, daar zij gewis een is, die uit de grote verdrukking komt. Maar o wat zal zij een grote ledige plaats nalaten. Temeer daar het toch al zo eenzaam is op aarde. Daar de Heere meer van Zijn volk wegneemt als dat er bijkomen.

O wat beleven wij toch donkere tijden, nietwaar? Als men zal alles hoort, de uitleving in goddeloosheid dan zijn wij Sodom en Gomorra gelijk geworden. Gelukkig die onder alles door bij de Heere de toevlucht mag hebben.

Verleden week zondag was er bij onze zuster in Rotterdam ingebroken. Dat wel vermoedelijke jongens waren, daar ze door een voorraam in de keuken door gekropen waren. Nu, de portemonnee met ruim 45 gulden was wel weg. Verder een kistje daar

ze hun geld in bewaard hadden en waar hun trouwboekje en reispassen in lagen; dat hadden ze meegenomen.

Och zei Rika toen de kostganger vrijdagavond wegging, nu ben ik toch ook maar alleen. Ik zei: ja kind, als wij niet bewaard worden; wij kunnen toch geen politieagent op dak zetten. Och de Heere heeft ons tot hiertoe voor onnodige vrees bewaard. Maar als men alles zo hoort is het wel een bang van te worden.

Ja geliefde, daar het wel eens ongelijk ligt, zo mag ik soms ook wel eens blij zijn dat de tijd opkort. O dat de Heere mij maar met losmakende genade moge bedelen. Een paar weken terug mocht ik zo zoet en met kracht deze waarheid in leven: *Uw ogen zullen de Koning zien in Zijn schoonheid*. O moest toch zo uitroepen dat dit toch het grootste wonder voor mij zijn zal, als dit vervuld zal worden. O het is toch enkel dat eenzijdige meevallen Gods, daar de Heere het nooit kan doen om iets dat uit mij is.

Nu geliefde vriendin als u lust heeft tot schrijven, doe u dit dan ook eens. Ik hoop dat Leentje van Anna Kieboom u nog wat blijft opzoeken. Daar heel alleen altijd niet meevalt, nietwaar?

Nu geliefde, als ik beter gekund had, zou ik u wel eerder geschreven hebben, maar soms kan alles zo te veel zijn. Ook is het hier nog schoonmaken, maar gelukkig is onze zuster uit Amsterdam hier verleden week een paar dagen voor gekomen. Daar dit veels te veel is voor Rika. En volk om het te laten doen is niet te krijgen en bijna niet te betalen. Nu hoopt onze zuster die zaterdagmorgen weer is vertrokken bij welzijn morgen, dinsdagavond terug te komen en als haar man dan vrijdag of zaterdag bij welzijn komt dan is het meeste klaar; en hoop dinsdagmorgen over veertien dagen onze schoon zuster, de vrouw van onze jongste broer dan mijn kamer schoon te maken. Het is te druk om alles te gelijk te doen. Daar kan ik zelf niet tegen en Rika ook niet. Dus doen ze kalm aan maar het is een weldaad om weer geholpen te worden, nietwaar?

Nu moet ik eindigen en hoop dat u het lezen kan. Nu met de zeer hartelijke groeten van mij, uw geringe vriendin

Annigje Grolleman

Ook de groeten van Rika, hoor.

19^e brief.

Hasselt, 23 september 71.

Geliefde vriendin met de uwen!

Ja doordat ik vanmorgen een briefje van uw zoon kreeg uit Bilthoven, kwam mijn schande zo boven dat ik zolang gewacht had met u te schrijven. Het komt natuurlijk ook wel voort dat wij nooit nog zo een drukke briefwisseling hebben gehad, daar ik uw man maar zo kort gekend had. Ja daar ik door de oude juffrouw Aalbers al zoveel jaren eerder van uw man gehoord had, vond ik het daarna altijd jammer, toen ik uw man eenmaal had ontmoet dat ik hem niet eerder had leren kennen. Maar wij moeten het aannemen als dat er geen ding bij geval gebeurt. Ja heb het ook zelfs altijd graag af willen wachten, daar het toch zo waar is als dat God volk elkaar wel alles gunnen kunnen, maar elkaar niets kunnen geven. En daarom hoe pijnlijk het ook zijn kan zo kunnen toch de teleurstellingen die wij met mensen opdoen, zelfs nog met God volk, de middellijke weg zijn tot nut als de Heere de teleurstelling daartoe wil gebruiken.

Nu geliefde het is nu vrijdagmiddag. Gistermiddag is C. van den Oever met zijn vrouw en de weduwe J. van Vliet Bruigom hier geweest; die haar dochter woont in Zegveld en was al heel wat jaren getrouwd en verwachtte toen haar eerste kind. Ze vreesden eerst dat het kind in het ziekenhuis geboren moest worden; op het allerlaatste mocht het nog meevallen. Ik meen dat ze zei, dat het een meisje van negen pond was. Ja dan kan men toch met de mensen verblijd zijn. Daar jonge mensen toch verlangen naar een kind. Maar geliefde, ziende op de tijd waarin wij leven dan denk zo vaak aan een neef van ons die in St. Pancras jaren gewoond hadden en daar zijn vrouw van Genemuïden kwam zijn ze, daar hij 65 jaar was, gaan wonen in een bejaardenhuisje. Ik vroeg hem of hij het niet erg vond om zover van zijn kinderen en kleinkinderen af te wonen. Och, zei hij, Annigje, als kinderen klein zijn dan zijn ze vaak heel lief, maar dat zijn ze meest niet meer als ze groter zijn. Dan weten ze het meestal veel beter als hun ouders. En dan wordt men er wel wat los van gemaakt. Och geliefde, hierin is die man niet alleen. Er zijn al wat wegen en omstandigheden toe nodig om ons te doen sterven aan alles buiten de Heere.

Ja geliefde, dan kan ik mij zo indenken dat u ook alleen is met al uw zorgen en verdriet. Daar het uitnemendste van dit leven enkel moeite en verdriet is. Maar moge de Heere het alles willen gebruiken tot aanbinding aan Zijn genadetroon. En dat u achterna nog eens zeggen mag, het is zo goed voor mij verdrukt te zijn geweest. Och dat u veel uw lieve en verstandige man mist en de eenzaamheid u wel eens groot is, kan ik mij o zo goed indenken dat de eenzaamheid u wel eens te veel zal zijn.

Geliefde vriendin, ik heb er niets van gehoord of u op de begrafenis van de weduwe Ravenhorst was. Och die is ook maar kort ziek geweest en heeft een grote ledige plaats nagelaten. O ziende op dat alles wordt het toch zo eenzaam op aarde. Zij was hier dit jaar nog twee keer geweest. De eerste keer met M. den Breejen, daar de weduwe Swets bij was. En de tweede keer weer met Den Breejen toen Cornelis en zijn vrouw erbij waren. Och ik kon het haar zo gunnen maar zij heeft een grote ledige plaats nagelaten. Heb haar ook jaren gekend en veel liefde van haar gehad. Maar ook dat wordt nu weer gemist. Na de verjaardag van Cornelis, 14 augustus was ze daar nog een paar dagen gebleven. Maar heeft weer kort daarna die beroerte gekregen waar ze eerst zo vreselijk onrustig was en dat was al niet goed, daar ze toch veel nodig had voor haar hart. O ze klaagde de laatste tijd veel over moeheid. Maar mag nu van alle zonden verlost en nu Hem zien daar ze al zo jong in de arbeid was om Hem te kiezen boven de wereld. O wat zal dat zijn, zoals Gods woord zegt: *en aldaar zal geen nacht meer zijn*, terwijl de duisternis hier al meer toeneemt. Het wordt een bange, benauwde wereld. Dus kan men ze gelukkig achten die verlost zijn. O zo zal u uw geliefde man ook menigmaal nastaren.

Nu geliefde, moet ik eindigen. Mijn zuster uit Rotterdam is hier deze week om Rika wat te helpen. Daarom had ik ook Cornelis gevraagd. Want als Rika alleen is kan ik haast geen bezoek meer hebben, daar ze overal zo tegen op ziet. Ze doet haar werk nog wel zo'n beetje, maar ligt verder veel op bed, zo ook met de kleren aan, dat ze er ook zo weer af kan. Woensdagmiddag is de weduwe L. Kieboom geweest, waar ik blij mee was. Och die is erg rustig, en dan zo maar alleen. Zij is een hartelijke en toch missende vrouw. Mocht de Heere haar gemis in haar grote eenzaamheid in- en uitwendig eens vervullen.

Ja geliefde, met mijn zuster is het heel erg tobben en heb daar zo veel zorg over, daar ze menigmaal zo moedeloos is en zegt, *dat ze zo niet leven kan*. Als de Heere haar niet bewaard, vrees ik vaak het ergste. Ze hoeven maar een ogenblik losgelaten te worden

en ze zal te veel pillen in nemen, zoals ook C. Bouman heeft gedaan. Dan is het gedaan. O dat doet mij gedurig zuchten:

Laat mij, o Heer' naar het welbehagen

Dat Gij in Uw volk steeds heb getoond

Ook roem op Uw bescherming dragen.

Maar geliefde, de Heere doet toch geen onrecht daar wij in onze diepe val vrij- en moedwillig de vorst der duisternis zijn toegevallen en hebben de duisternis liever gehad dan het licht. Moge de Heere haar omtuinen en voor dat onheil bewaren. Want ziende op mij zelf, dan weet ik ook niet hoe het moet, daar onze beide zusters te oud zijn om mijn verzorging op zich te nemen. Daarbij zijn ze ook getrouwd; de een woont in Rotterdam en tobt al veel met te hoge bloeddruk en de andere woont in Amsterdam.

Och geliefde, moge de Heere geven in te leven om niet bezorgd te zijn over de dag van morgen. Daar wij niet weten wat die dag brengen zal; en iedere dag heeft genoeg aan zijn zelfs kwaad.

Nu geliefde moet ik eindigen. 'k Hoop dat u mij niet kwalijk neemt dat 'k u zo al mijn narigheid geschreven heb. De mensen begrijpen het dan vaak niet dat ik bijna geen een bezoek kan hebben. En durf dat niet, want dan is Rika te druk en te veel alleen; en dat is ze niet vertrouwd om alleen te zijn. Een paar weken geleden zijn ze van die dicht bij u woont, - dat beide dochters zijn van Anna Kieboom, - hier geweest. O dan schaam ik mij gedurig wat ze in haar zenuwachtigheid zegt. En zou de mensen wel zo terug willen sturen. Lichamelijk is ze wel gezond; zij is de laatste paar maanden hier weer een paar pond gegroeid, maar was toch 24 pond afgevallen en niet van te weinig eten, maar enkel van de zenuwen. Dus u kan wel denken dat het zorgvol is. Moge de Heere zich onzer ontfermen. Ik durf niet te zeggen dat de Heere niet ondersteund.

Nu geliefde, ontvangt u hiermee de zeer hartelijke groeten, samen van mij uw geringe vriendin,

Annigje Grolleman

20ste brief.

Hasselt, 15 november '72.

Geachte en geliefde vriendin!

Uw brief mocht ik vanmorgen ontvangen, waarvoor mijn hartelijke dank. Ja ik had het Leentje, de dochter van Anna Kieboom gevraagd of ze u de groeten wou doen. Maar toen ik uw brief las gevoelde ik toch als dat dit niet voldoende was. Och ik hoop dat u van anderen meer meeleven heeft dan van mij. Niet dat ik niet om u denk, maar men wil ook wel eens een woordje van meeleven, hé? Dat u het gedurig moeilijk met uw dochters heeft, dat kan ik mij indenken. Daar wij toch zulke vreselijke tijden beleven en het net is of alle gezag weg is. En dat is in alle lagen van de maatschappij, in gezin, op school, op de kantoren, ja overal, en dat is het meeste bewijs dat de Heere ons verlaten heeft, met Zijn Geest. Deze smart kan zo bitter zijn temeer daar zonder de bearbeiding van Gods Geest niemand bekeerd kan worden. Wij hebben nog wel waarheid in ons arme land, maar moeten de Geest die in alle waarheid zal leiden, zo missen.

Vanmorgen kreeg ik het overlijdensbericht van Gerrit ten Hage uit Middelharnis. Als het die is daar ik de vrienden wel eens over gehoord hebt, dan is de man de zonde nu

voor eeuwig te boven. Maar ik kende hem zelf niet. En heb ook geen briefwisseling nooit met hem gehad. Daar de andere vrienden hem wel eens op een begrafenis of gezelschap ontmoeten, zo heb ik het vermoeden dat deze het is. Ja het wordt zo maar eenzaam op aarde en geliefde, het blijft voor ons allen zomaar een persoonlijke zaak. Dat u ook in uw omstandigheden gewaar wordt, nietwaar?

Met mijn zuster blijft het steeds nog maar droevig gesteld. Zo u misschien gehoord zal hebben heeft zij deze zomer van 17 juli tot 10 augustus in het ziekenhuis gelegen. Toen ze terugkwam was haar eczeem zo goed als genezen maar zij had zulke zware tabletten dat ze totaal al haar krachten kwijt was. En nu is het eczeem al weer net zo erg als toen. Och, ik ben er zo verlegen mee, temeer daar haar zenuwgestel, daar dit uit voortkomt, er zo onder lijdt. Zij zou het liefst maar niemand zien. Dat is zo met de vrienden, maar met de familie is het bijna even zo erg. Als er dan toch zo onverwachts nog eens iemand komt, dan probeer ik het altijd maar zo kort mogelijk. Daar ik er toch rekening mee moet houden dat zij zenuwziek is. Ze verzorgd mij wel weer en doet het huishoudenwerk een beetje, maar ze wil veel meer als dat ze kan. En u kan wel denken dat dit onverenigdheid werkt. Daar alleen de onderwerping rust geeft.

Een tijdje geleden mocht ik zo moed scheppen uit de verheerlijkte Borg. Als dat Hem alle macht gegeven was in hemel en op aarde. O kan niet zeggen, hoe dat mijn ziel vervrijmoedigde. O hoe die dierbare Borg in Zijn vernedering zoveel wonderen gedaan had, hoeveel te meer Hij het nu kan doen in Zijn verheerlijkte staat en Hem alle macht gegeven was. O dit duurde zo een tijdje toen ik al maar aangezet werd om te zien op die macht. En daar er niets gebeurde werd ik er zo mee aangevallen als dat het alles beschouwende kennis was. O geliefde daar heb ik het zo bang mee gehad! En dat is doorgestaan totdat ik ook mijn zuster overgaf in het soevereine Gods, als dat de Heere niets aan mij verplicht was. Maar ik aan Hem alles. Toen mocht ik inleven als dat de onderwerping rust gaf. En mocht verenigd worden met Gods doen. En zo ligt het nog enigszins wel zoals de Psalmddichter zegt:

*'k Zal Zijn lof zelfs in de nacht,
Zingen daar ik Hem verwacht.*

O terugziende hoe het geweest was, mocht ik met Job zeggen: - niet dat ik Job ben hoor, - met het gehoor heb ik U gehoord maar nu ziet U mijn oog en daarom heb ik berouw in stof en was. O ik wilde van schaamte wel onder mijn bed kruipen. Och mocht ik Hem blijven verbeiden Die alleen weet wat goed, nuttig en nodig is. Ja ik wou zo nog wel wat meer doorpraten maar moet eindigen. Ontvangt u hiermee de zeer hartelijke groeten van mij uw geringe vriendin,
Annigje Grolleman.

21ste brief.

Hasselt, 1 juni '73.

Zeer geachte en geliefde vriendin!

Als u al de brieven ontvangen had die ik voorgenomen had u te schrijven, dan zouden het er nog wel wat geweest zijn. Ja geliefde zo gaan mijn gedachten nog wel eens over u, hoeveel u uw geliefde man zal missen. Och, hij is hier maar kort en weinig geweest. Toen was hij al zo'n stumper, hé? Maar o wat heeft de Heere uw lieve man door lijden geheiligd. En was hij ook een van die uit te grote verdrukking kwam. Maar nu is hij allang alle leed te boven. O die toch van hen zelfs verlost mogen zijn en daarmee van alle zonden, die altoos maar weer de scheiding tussen de Heere en de ziel maakt. Maar

ziende hoe ledig en hoe donker het is, dan kan men het hem zo gunnen. O wat wordt het toch eenzaam op aarde! Gelukkig dat de Heere ons de oudvaders nog tot onderwijs gelaten heeft. Nu kan ik vanwege mijn ogen maar weinig meer lezen, maar de Heere geeft toch steeds in Zijn oneindige goedheid dat het soms mijn hart mag verklaren.

Maar geliefde doordat mijn zuster zo zenuwziek geworden is, dan is het nu voor mij al zo een zeldzaamheid als ik nog eens een poosje van de vrienden een enkele mag ontmoeten. In februari is Cornelis op een zaterdagmiddag met Cees Kieboom nog een poosje geweest en zou twee weken geleden nog weer eens gekomen zijn met M. den Breejen. Maar toen was mijn zuster zo naar zodat ik het niet aan durfde en het af moest schrijven. Nu hoop ik dat ze nog weer wat rustiger mag worden. Tot hiertoe verzorgd ze mij toch goed, maar ik lig toch met een gedurige vreze, *hoe lang nog?* Want als het erger met haar wordt, dan moet ze weg naar Ermelo of naar Raalte. En dan moet ik ook weg. Daar de beide zusters die ik nog heb wel een paar dagen kunnen waarnemen, maar te oud zijn om langer. Dus kan u wel denken dat dit zorgen geeft. En dan is bezoek voor mij om haar te druk daar zij het steeds zo in haar hoofd heeft.

Nu hebben enkele van de vrienden wel aangeboden dat ze mij wel willen hebben om te verzorgen, maar daar ik geen licht over en ook geen vrijmoedigheid toe heb. Dus kan ik niets anders doen dan afwachten. Tot hiertoe heeft de Heere ons nog bewaard en omtuind, maar heb veel bange dagen en nachten meegemaakt, daar mijn zuster gedurig zo moedeloos was, dat ze zegt: *zo kan ik niet meer leven*. Nu heeft ze verleden jaar 3 en een halve week in het ziekenhuis geweest daar ze toen wel rustiger is geworden en tabletten heeft gekregen die het eczeem dat uit de zenuwen voortkwam, veel beter is geworden. Maar de zenuwen op zich zelf zijn nog lang niet beter.

Verleden week mocht 'k moed scheppen uit Psalm 91: *In de benauwdheid zal Ik bij hem zijn*. En daar mocht ik ondersteund worden.

Een poosje geleden mocht ik lezen in Rutherford en was het of mijn hart verklaard werd. Toen ik las in een predikatie over Hebreëen 12: "Wij zullen geen betere weg krijgen, dan de Heere ons vergunt. Hij heeft ons tot lijden geroepen en er is geen steen in onze weg, die daar bij toeval ligt, doch door Zijn wijze voorzienigheid is, want al de wateren gesproken, al de stromen, stormen en stenen, zijn in Zijn boek geschreven." O, toen mocht ik toch weer moed scheppen. Nu geliefde vriendin, ik ben gisteren al begonnen en moet nu eindigen.

Ontvangt u hiermee de zeer hartelijke groeten van mij, uw geringe vriendin
Annigje Grolleman

22ste brief**waarin het overlijden en begrafenis van Dirk de Jong gememoreerd wordt**

Aan den Heer A. M. van den Bergh,
Gooyerdijk 6,
Driebergen.

Hasselt 10 april 70.

Geliefde vriend en vriendin met de uwen!

Ja ik had al telkens gedacht, ik hoop toch maar dat Van den Bergh schrijft. Och ik ben soms wel eens wat vlug met de pen, wat, denk ik, komt doordat men dan bij elkaar geweest zijnde, als men alleen ligt dan in gedachten samen verder praat. Zal het niet?

Nu, hartelijk dank voor uw brief. Nu dat Cees Kieboom gebromd heeft, daarom moet u zich maar niets van aantrekken want als het nodig, is dan zal ik het zelf wel doen. U weet wel dat ik niet zo verlegen ben en hoop dat de omgang met elkaar het leiden kan om te zeggen zoals het is.

Nu ik was blij dat u vanwege de betrekking toch nog naar het graf was gegaan, maar ziende op uw zwakke hart en dat het zo kort was, moest u wel haast thuis gebleven zijn. Ja ik geloof dat de vrouw van De Jonge er wat mee in de war zat om de vrienden alleen te vragen, daar ze geen ruimte genoeg hadden. Dit vertelde mij de zoon van de weduwe L. Kieboom al gauw. Daar die ook de gewoonte hebben als het kan naar de begrafenis te gaan, of ze wel of niet gevraagd zijn. En heb nog van andere mensen gehoord die geen bericht hadden gehaald maar dachten dat dit vergeten was en vroegen of ze met nog een paar mochten komen. Maar dat vr. De Jong gezegd had, liever niet, daar er geen ruimte voor was. Och, zij heeft er misschien later wel veel narigheid mee gehad, want om zo iets te zeggen dat valt nooit mee. O ja ik heb het De Jong ook zo gegund, daar het zo een dubbele verlossing voor hem zal geweest zijn. Maar heeft weer een grote ledige plaats nagelaten. Had jaren over hem gehoord maar kon hem de laatste twee jaren pas en hield veel van hen.

Woensdagmiddag is zijn zoon uit Bilthoven een poosje geweest, die toen met zijn vader hier kwam. De laatste keer toen zijn vader achter was, hilde hij zo, omdat, zei hij, *zijn vader zo gelukkig en hij zo ongelukkig was*. Ik hoopte toen dat dit uit de ontdekking voortkwam, maar vrees nu dat het meer uit het natuurlijk gemis is. Ja hij zag groot op zijn vader. Maar geliefde vriend, de eigenschappen van honger is om eten te zoeken, nietwaar?

Geliefde vriend het spijt mij dat ik u gewezen het op de predikatie van Comrie, dat u er niet in gevonden heeft wat ik u zo gunnen zou, dat u het vinden mocht. U schreef hoe nauw Comrie het gesepareerd heeft, dat de Heere zeer nauwkeurig zal toezien of het om de hemel of dat het om een heilig God te doen is. Och geliefde vriend, dan heb ik wel eens uitgeroepen: *och Heere, ik kan zonder U niet leven*. O de scheiding wordt dan zo in geleefd en dan is het werkelijk niet om de gaven, maar om den Gever.

Geliefde vriend, zal een nauw bevrucht zijn, zoals Comrie dat met een embryo komt te verklaren, wel eens niet moed scheppen uit de overeenstemmende eigenschappen van hen die verder zijn, dan zij het voor zich daarvoor te houden? Ja dan ziet u er bang tegenaan dat Comrie zegt, dat hij geloofde dat er in de hemel zullen zijn, die hier nooit een bevindelijke staatsverandering beleefd hadden.

Ja geliefde vriend, er wordt heel wat afgetobd. Och moge de Heere door het getuigenis van Zijn Geest u moed doen scheppen uit de gelezen eigenschappen. Het boekje van

Saldenus zal een zeer gewichtig boek zijn. Ja geliefde vriend, ik denk dat u zichzelf de honger zal gunnen, die u vroeger had toen u met dat boekje in de zak en in de schuur zat te lezen. O wat was het er toen nog echt om te doen, nietwaar? O dat de Heere die ware honger en dorst nog weer eens werken mocht. Daar dit over het geheel zoveel gemist wordt. O als ik dan op mijn eigen leven zie, hoe zo een aangebonden leven ik mocht hebben en hoe het nu is, dan moet schaamte mijn aangezicht bedekken. Ach de werkingen van God geest worden toch zoveel gemist.

Ja geliefde vriend, met dat ik even terug leesde, zag ik dat ik u geen antwoord heb gegeven en waar u toch wel erg mee zat, omdat Comrie zegt *dat er in de hemel zullen zijn die zich geen staatsverwisseling bewust waren.*

Och geliefde vriend, ik denk dat Comrie hier veel gezien heeft op de bekommerde kerk die zo menigmaal een *standsverlies* schijnt in te leven, maar geen *staatsverwisseling* kennen. O wat heb ik vroeger in mijn eigen leven veel de droeve ervaring opgedaan, als het dan eens mee mocht vallen en ik geloven mocht dat het op grond van Gods Woord door de Heere gewerkt was, dat ik dan, als het weer op geteerd was, er pas achter kwam dat ik in die tijd wel van stand, maar niet van staat veranderd was; en zo aan de weet kwam dat ik nog op dezelfde plek zat.

Geliefde vriend, wij zijn er maar goed mee, als de Heere ons met Zijn ontdekkend genadelicht mag bedelen om aan de weet te komen hoe het tussen de Heere en onze ziel ligt. Daar het toch zo een hoogst belangrijke zaak is en ook zo een persoonlijke zaak.

Geliefde vriend, 'k hoop dat u mij eens weinig vatten kan en dat het niet mijn bedoeling is u op een rustbank te zetten. O nee, maar ik zal u zo gunnen dat de Heere u licht mocht geven over hetgeen u wel eens mocht beleven. Maar dat u er wat bij mocht krijgen.

Nu is het zaterdag en moet nu eindigen. Ontvangt u hiermee met uw vrouw en kinderen de zeer hartelijke groeten van mij, uw u liefhebbende geringe vriendin, Annigje Grolleman.

Ook de groeten van Rika hoor!

UIT HET ARCHIEF VAN DIRK DE JONG
 Gepubliceerd op Banierkalender september 1996

Het leven en sterven van Jasper de Vos

In het einde van de vorige eeuw woonde in het dorp Groot-Ammers een zekere Jasper de Vos, over wiens leven en sterven ons van bevriende zijde iets werd medegedeeld, dat wij hier volgaarne weergeven.

De Heere was reeds op jonge leeftijd met hem bezig. Hij was stil van aard, maar kon toch wel eens niet zwijgen van zijn bekommering omtrent de geestelijke staat van zijn ziel. Hij zag hoog op tegen zijn broer, in wie hij geestelijk leven meende te bespeuren en werd dan neerslachtig wanneer hij zag op zijn eigen ledigheid. In deze toestand kwam de Heere hem eens voor met het woord: *Jacob heb Ik liefgehad en Ezau heb Ik gehaat*. Dit woord deed hem beven en hij zag met droefheid op zichzelf, waar hij de bijzondere blijken van Gods liefde miste. Aan de andere kant dreef hem dit alles uit tot den HEERE. En God zou uitkomst geven.

Het was de gehele winter een afgesneden zaak voor hem geweest. Niettegenstaande werd de behoefte aan het bezit van de Heere Jezus als zijn Zaligmaker steeds dringender. En dan kon hij in het gevoel *van zijn onwaarde wel eens uitroepen*: maar waarom zou de Heere Hem mij schenken? In deze toestand kwam de Heere hem voor met het woord uit Jesaja: *Ik zal u openbaren de schatten die in het verborgen zijn*.

Vanuit dit woord werkte de Heere door. Zijn rechterstoel werd voor hem een genadestoel en Christus werd hem geopenbaard als zijn Borg en Middelaar. In en door de toepassende werking van de Heilige Geest, mocht hij de gerechtigheid van Christus zich toe-eigenen. De Heere liet hem zien, dat hij van eeuwigheid was opgenomen in het bundeltje der levenden.

Inmiddels was onze vriend zeer ernstig ziek geworden en de dokter had alle hoop opgegeven, ja bereidde voor op een zeer spoedig sterven. Met blijmoedigheid werd de dood ingewacht. Met heldere stem sprak hij: *wel Heere, Gij hebt mijn ziel en lichaam gekocht, ik vertrouw mij dan ook geheel aan U toe*. Toen het einde naderde, zei hij: *ik heb vrede in het bloed des kruises. Ik gevoel de draadjes van mijn leven breken, maar daar ben ik volkomen mee verzoend*.

Ook van zijn vrouw en kind, van zijn vader en moeder was hij losgemaakt. In zijn laatste ogenblikken strekte hij de handen omhoog en riep:

"Weg wereld, weg zonden;

Lang genoeg was ik gebonden.

Maar nu zal ik eeuwig vrij zijn."

En zo stierf Jasper de Vos op 33-jarige leeftijd.

Er is nog een brief kennelijk van een neef geschreven aan een oom van Jasper, welke handelt over dit sterven en waarin onder meer dit staat te lezen:

"Langs deze komt u ter kennis, dat gisteravond ten 8 uur, de Heere van leven en dood het behaagd heeft, onze geliefde neef Jasper de Vos, na een geduldig lijden in de

ouderdom van 33 jaar van zijn geliefde vrouw en enig kind en verdere bloedverwanten weg te nemen. Diep treft ons allen dit verlies en inzonderheid moeder, die nog op zo hoge ouderdom het laatste kleinkind moet overleven. Maar de hoop dat hij is heengegaan naar een beter oord, doet ons allen en ook zijn echtgenote, berusten en geeft ons veel troost. Want tot zijn laatste ogenblikken is hij bezig geweest om zijn ziel aan de Ontfermer op te dragen. En hij heeft zoveel uitgelaten, dat zijn ziel geborgen was in Christus. En dit was bij hem niet opgekomen als een wervelwind, maar het had reeds vroeger bij hem als een kind wortel geschoten in zijn hart.

Mocht het u, oom en ons allen geschonken worden, dat goed deelachtig te worden in Christus Jezus. Want zonder Hem zullen wij voor eeuwig verstoten worden. Dat wij ons verstokte hart maar mochten buigen. Maar helaas staat bij ons de wereld op de voorgrond!"

Deze brief is gedagtekend 9 april 1886.